Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 147 (10744) | 1978 чылдың июнь 24, суббота | 1925 чылдан үдезавлеттингеен | Өртээ 2 кеп.

Л. И. Брежневтиң Б. Эджевитти хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев июнь 22-де, Кремльге Турция Республиканың Премьер-Министри Б. Эджевитти хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен, найыралдыг беседа үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Турция Республиканың аразында харылзаалар ийаы-бүрү талаларга бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылгага үндезилеттинип, чедиишкиниг хөгжүн турарын демдеглээн.

Л. И. Брежнев болгаш Б. Эджевит ийи чурттарның аразында кожа-хелбээ харылзааларны улам ханыладырыңга күжениишкиннерни кады-кылырыңга Совет Эвилелиниң болгаш Турция Республиканың чүткүдүүн демдеглээннер. Делегей ареназыңга ийи талалыг харылзаалар талазы-биле кады ажылдажылганы хөгжүдүрүнге болгаш ханыладырыңга чаа аргаларны ажыдып турар кожа-хелбээ болгаш найыралдыг кады ажылдажылга принциптериниң дугайында политиктиг документиге ат салганын чугула ужур-дузалыг боолт турарын база демдеглээн.

Делегейде дүшкүүрлүг чорукту чаварылдырарының, чепсекти эдлере будуреви соксадырының чепсеглениишкинин дужүреринің айтырыгларынче онза кичээнгейни ийи талалар уландырган. Тайбың догуна-шаашкынның принциптеринге, ниити Европа чөвүлел хуралының Түнел актызының чүүлдериге үндезилээш, Совет Эвилелиниң болгаш Турцияның аразында пайыралдыг харылзааларны хөгжүдери Европага кады ажылдажылганы калбартырыңга дузалаар дээрзинге бүзүрелди илергейлээн.

Л. И. Брежнев болгаш Б. Эджевит делегейде дүшкүүрлүг чорукту чаварылдырарын улам быжыглаарының эргелөөн чугулазын демдеглээн болгаш чаварылдырышкын чорудуушкуну болза, бот-бодунга бүзүрежир чорукту болгаш кожа-хелбээ чурттаарын Европага быжыглаарының кара чаңгыс оруу болуруи айытқан база чаварылдырышкын чорудуушкунун делегейниң өске районнарынче болгаш диптериниг нептередиринге боттарының күзелдиин бадыткаанар.

Беседага ССРЭ-ниң Турция Республикада элчиин А. А. Родионов, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының референтизи Е. М. Самотейкин.

Турция таладан — даштыкы херектер министри Г. Очкун, Турцияның ССРЭ-де элчизи Н. Йогла, даштыкы херектер министерствозунуң чингине секретары Ш. Элекдаг олар киришкен.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИН — ПАРТИЙЖИ УДУРТУЛГАДА

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлериндe совет кижилерниң идей-политиктиг, агжы-чаң, мөзү-шынар болгаш эстетиктиг кижизидилгезинге социалистиг культураның болгаш уран үүлдүң ролүн улам ыңай бедидери көрүүнген.

Бистиң республикада чоннуң культура хандырылгазының системазын сайзыраңгайжыдар, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазын экижидериниң болгаш оларның четкизин калбартырының талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар. Тоску болгаш онгу беш чылдың баштайгы ийи чылдарының дургузунда чөзөрби ажыг культура бажыңнары база клубтар ажыглалга кирген. Дыка хөй библиотекаларның, уругларның музыка школаларының материалдыг баазазы экижээн. Культура-чырыдыышкын албан черлери чылдың-на тускай эртемниг чаа кадрлар-биле хандыртынып турар.

Моон-биле чергелештир Культура бажыңы, клуб, библиотека, кино четкизи бүрүзү масса-политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдың, чоннуң культурлуг дыштанылгазының өзулуг төвү болган турарынче партия организациялары онза сагыш салып турар.

Барыын-Хемчиктиң «Хемчик» совхозта культура албан черлери совхозтук бүдүүлге айтырыгларын шиитпирлээринче, ажыл-ишчилерни мобилизастаарынче, чурттакчыларның ниити культуразын бедидеринге, социалистиг чорышты калбартып чорударынга, мурнаичы дүжүлганы пропагандалаарынга зөзөш зөвөс үлүг-хууну киирип турар. Эрги-Барлыктың кедээ Культура бажыңынга, библиотекага чон күзелдии-биле кээп турарлар. Аңаа эртип турар культура-массалыг ажылдарның хөй кезии ажыл-ишчилериң культура талазы-биле херегелдеринге дүгжүп турар. Культура бажыңында 11 ийы-бүрү белгүмнерде 360 кижи хаара туттунган. Республиканың кедээ культура бажыңарының аразында социалистиг чарыштың тиилеңчизи Культура бажыңының уран үүл коллективи бо чылдың апрельде бооп эрткен район фестивалынга база бирги черни эзлээн. Чедиишкиннерниң чаныды үүдел?

Совхозта партия комитеди (секретары Д. Д. Сарыглар), кедээ Совет күүсүмү культура албан черлериниң ажылын билдилии-биле удуртуп, оларга тодаргай дузаны чедирип, бүгү тала-биле деткип турарлар. Кедээ Культура бажыңы керуштүг кылдыр дериттинген, оон чаагайжыдылгазы эки. Үүгле бо чылын ол Культура бажыңының, библиотеканың материалдыг баазазын быжыглаарына беш мүң ажыг рубльди чарыгдаан. Профэвилел, комсомол организацияларының, хөрөөженнер чөвүлелиниң киржилгези-биле кылган ажыл планнарының күүселдезин партком, кедээ Совет доктаамал хынап турар.

Совхозтуң удуртукчулары, хөй-ниитизи культура албан черлериниң ажылынче кичээнгейни күштелдиргениниң түүнелинде, оларның кылып чорудуп турар политмассалыг болгаш культура ажылдарының ажыктыг чоруу, дээштии көскү. Совхозтуң ажыл-агый көргүзүүлери чылдан чылче бедип турар, кижилериң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейи бедээн, суурда хөй-ниитиниң корум-чурумунуң байдалы эки.

Эрткен чылдың төнчүзүнде СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Кедээниң чурттанчы чонунуң культура хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ол доктаалды күүседир талазы-биле партия райкомнары, райкүүскомнар тодаргай хемчеглерни ажылдап кылганнар. Доктаал үнген соонда чартык чыл эрткен-даа болза, чамдык культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазында улуг четпестер амдаа бар бооп турар. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Тес-Хем, Бии-Хем районнарының чамдык суурларында кедээ культура бажыңнарының, клубтарның болгаш библиотекаларның иштики-даштыкы байдалы көрүш чок, септелге ажылдары кылдынмаан, чаагайжыдылгазынче кичээнгей салбайн турар. Ында культура-массалыг ажылдар доктаамал зөвөс, чавыс деңнелде эртип турар. Чоннуң сонуургалынга дүүштүр доктаамал ажылдап турар бот-тывынгыр уран үүл коллективтери зөвөш.

Улуг-Хемниң Арыг-Үзүүнде багай зөвөс кедээ Культура бажыңы, библиотека бар. Ындыг-даа болза культура-массалыг ажылдар ында-хаая болгулаар. Библиотекада номчукчулар саны совхоз ажылчыннарындан кончуг зөвөш. Культура бажыңының, библиотеканың ажылдаачылары үргүлүү солчур, орта ажылдавас, салбырларда клубтарга, библиотекаларга практиктиг болгаш методиктиг дузаны багай чедирип турар. Совхозта партком (секретары С. К. Долгар) культура албан черлериниң ажылынче чогуур кичээнгейни салбайн турар.

СЭКП ТК-ның бо чылдың апрельде хүлээп алганы «Бот-тывынгыр уран чогаадылганы улам ыңай хөгжүдер хемчеглер дугайында» доктаалында улусчу талантыларның калбак өзүлдезин бүгү тала-биле хандырары көрдүнген. Партия обкомунуң бюрозу бо доктаалды чугаалажып көргеш, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Уран үүл коллективтерин күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге тургузарын, аңаа ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның калбак киржилгезин чедип алыр сорулганы салган. Бистиң республикада ырының, танцының база хөгжүм херекселдериниң коллективтери зөвөш санныг болгаш оларның профессионалдыг деңнели эм-даа чавыс. Ынчангаш ыры, танцының чаа ансамбльдерин тургузары көрдүнген. Тыва улустуң хөгжүм херекселдерин сайзыраңгайжыдып, оларны хөй санныг кылдыр кылыын планнаан.

Школаларга, профессионал техниктиг училищелерге тускай ортумак, дээди өөредилге черлеринге бот-тывынгыр уран чогаадыңганы хөгжүдериниң угланыышкыннарын тодаратkан. Моон соңгаар уран үүл коллективтериниң көрүүлеринде министерстволар, ведомстволар, бүдүүлге, тудуг, транспорт организацияларының аайы-биле ийи чыл иштинде бир катап эрттирип турарын хандырар.

Культура министерствозу, облпрофчөвүлел уран үүл коллективтериниң репертуарларының бедик идейлиг болурунга методиктиг болгаш практиктиг дузаны доктаамал чедирер, ол ышкаш уран үүл коллективтериниң удуртукчуларының белгелерин кижилер хүлээлгелиг.

Бот-тывынгыр уран чогаадылганы улус массаларның культуразын, политиктиг, күш-ажылчы идеикейин бедидериниң, хостуг үезин организастаарын сайзыраңгайжыдарының чугула чөлөө кылдыр көрбүшаан, СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар болгаш партия организациялары бот-тывынгыр уран чогаадылганың хөгжүлдезинге партийжи удуртулганы, улам күштелдирер эпаар.

СЭКП ОБКОМУНГА УЖУРАЖЫЛГА

Дүүн СЭКП Тыва обкомунга совет музыка байырлалының киржикчилери — бистиң аалчыларывыс композиторлар-биле ужуражылга болган. Аңаа СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелинин харыысалгалыг ажылдакчылары киришкен. СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ужуражылгага сөс ап чүве чугаалааш, Совет Тываның культура хөгжүлдезинин дугайын аалчыларга таныштырган.

Совет музыка байырлалынга киржири-биле келген аалчылар— РСФСР-ниң Композиторлар эвилелинин баштаар черинин секретары В. И. Казенин, музыковедтер Г. П. Никитин, И. Е. Попов, композиторлар, Б. Б. Ямпилов, А. Б. Чыргал-оол олар ужуражыышкынга чүве чугаалааннар.

Ужуражылганың түүнелинде Г. Ч. Ширшин РСФСР-ниң Композиторлар эвилелинин шиитпирлээнин ёзугаар Тываның Композиторлар эвилелиниң тургустунуп турары-биле олурушканнарга байыр чедирип, совет музыканың Тывага байырлалын эрттиреринге чедиишкиннерни күзээн.

ЧУРУКТА: СЭКП обкомунга болган ужуражылга үезинде.

ТАЙБЫҢ · НАЙЫРАЛ · ЧАЛЫЫ НАЗЫН

Ийи дакпыр орденниг Совет Тываның найысылалы Кызыл бо хүнүерде опазагай каасшинин апарган. Оон Ленин кудумчузу. Чөөн Сибирьниң автономнуг республикаларының, областарының болгаш округтарының найырал фестивалынга турасkааткан кызыл туктар, лозун, плакаттар ында чайыныаан. Фестивальдың киржикчилериниң катыы-хөг, ыр-шоору төп кудумчуларда дириирээн.

Найысылалдың кол кудумчузунда Тываның хөгжүм-шин театрының чаа бажыңының даштын дургаар аныяктарга турасkааткан улуг панорама чурук, оон мурнуу талазында шөлде бедик черде ВЛКСМ-ниң хөрек демдээн, эмблемазы посте чараштыр чурааш аскан. «ВЛКСМ-ниң 60 чыл ооо» «Найырал—аныяктарның тугу» дээш оон-даа өске-даа лозунгар.

Июнь 23. Кежээкинин 5 шак. Найысылалдың кол кудумчузунда В. И. Ленинге турасkаалдың чанынга өөрүшкүлүг, байырлал шинчи киир кеттинген, арын-шырайында өөрүшкү ойнаан аныяктар — фестивальдың киржикчилери чыглып келген. Боттарының найыралдыг байырлалының, хүнүнде олар улуг Ленинниң чагыларынга шынчызын, баштынчыга ханы хүндүткелин илергейлеп, турасkаал чанынга гирлянд болгаш дириг чечектерни салган.

Алды шак чоокшулап орда Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионунуң эжин байырлалдыы-биле ажыттынган. Чөөн Сибирьниң автономнуг республикаларының, областарының база округтарының аныяктарының ВЛКСМ-ниң 60 чылынга, аныяктарның болгаш студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалынга турасkааткан найырал фестивалының киржикчилериниң аңаа бедик көдүрүүшкүн-биле чыглып келген. Стадионнуң көрүкчүлер олуттарын партияның болгаш күш-ажылдың, дайының хоочунары чыылган чон долдур олурупкан. Тываның бүгү булуңнарындан келген делегаттар, оларның иштинде Тываның комсомолунуң чоргааралы — Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреаттары Бии-Хемниң «Сельхозтехника» каттыжыышкынының чолаачызы В. Титов, Эрзинниң «Нарын» совхозунуң хойжузу А. Баянова, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинин делегаттары Тываның даг-дүгү арыглаар В. И. Ленин аттыг комбинадының электрослесары Ю. Кунгаа, Чөөн-Хемчиктиң «Искра» совхозунуң хойжузу Р. Ооржак, Кызылдың педагогика училищезинин сургуулу С. Осипенко, Кубага болур аныяктарның болгаш студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалының делегаттары Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозунуң механизатору В. Сюктер-оол, Кызылдың күрүпениң башкы институтунуң студентизи Н. Анисимова олар база мында келген. Ол ышкаш Буратияның, Якутияның, Хакасияның, Даг-Алтайның, Чита областың Агинск национал округунуң, МАР-ның бистиң-биле кожа аймактарының ревсомолунуң делегациялары база стадионга чедип келген. Наитизи-биле 600 хире кижи киржикчилиг бо фестиваль республиканың аныяктар амыдыралынга онзагай болуушкун болуп эрттар.

Футбол шөлүнүң мурнуу кезээн бир аай хептерлиг студентилер, үстүү классчылар, пионерлер эзлеткен.

Тываның комсомолнызының марыжының адаа-биле стадионнуң төп эжиндеп шөлче ССРЭ-ниң, Эвилелдешкен республикаларның туктарын, фестивальдың ыызы-бүрү өөннерлиг туктарын туткан оолдар, кыстар үнүп келген. Оларның соонда — Бурят, Якут АССР-лерниң, Хакас, Даг-Алтай автономнуг областарының, Чита областың Агинск национал округунуң, республиканың районнарының болгаш Кызыл хоорайның комсомол организацияларының делегациялары. Олар стадионну дескиндир эрткеш, шөлдүң соңгу талазынга чыскаалышкан.

Бирги колонна көстүп кээри билек, стадионнуң мурнуу талазында турган студентилер, үстүү классчылар, пионерлер тукчуташтар чайыы, фестивальдың киржикчилериниг байыр чедиргеннер.

Фестивальды ВЛКСМ ТК-ның кежигүнүнге кандидат, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. С.-М. Иргит** ажыткаш, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинин болуп эрткенинин, республиканың бирги Конституциязын хүлээп алганының, Ленинчи комсомолдуң 60 чыл ооонга, Аныяктарның болгаш студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалынга белеткелдерни аныяктарның политиктиг база күш-ажылчы улуг көдүрүүшкүү-биле калбартканының хүннеринде эртип турар бо фестивальдың делегаттарыга болгаш киржикчилериниг байыр чедирип чүве чугаалаан. Күш-ажылдың, найыралдың байырлалынга Тываның комсомолчулары болгаш аныяктары идей талазы-биле быжыккан, төрөөн Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттышканының байдалынга утказаннар.

ВЛКСМ-ниң 60 чыл ооонга, Аныяктарның болгаш студентилериниг XI Бүгү-делегей фестивалынга турасkааткан бо фестивальды иен дакпыр орденниг Совет Тываның найысылалынга эрттирип турары СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының боттанышкынының бир көскү илерээшкини.

Улуг Октябрьның, ленинчи национал политиканың чайгылыш чок боттанышкынының ачызында шаабда хожудаңгай чораан биче улустар капитализмни оюп эрткеш, социализмниг тургузуушкунуунче кирип, коммунистиг иштителдин илепкейлиг тургузуучулары апарган. Бистиң аныяктарывыстың бүгү ажыл-чорудулгазында сиңиккен совет патриотизм болгаш социалистиг интернационализмнин идеяларының кижизадыкчы улуг күш болуп турарын эш Иргит чугаалаан. Үүгле Тываның даг-дүгү арыглаар Б. И. Ленин аттыг комбинадында 30 ажыг нацилың аныяктары ажылдап турар. Республиканың комсомолчуларының болгаш аныяктарының бистиң-биле кожа краиларның болгаш областарның, а ол ышкаш ака-дуңмалышкы Моолдуң аныяктары-биле улам өзүп орар найыралынга ол доктаалгаш, аныяктарның интернационалчы кижизидилгелиге Кубага ам болур Аныяктарның болгаш студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалы бир көл рольду ойнаар дээрзин түүнелевде чугаалаан.

* * *

Эш Г. Ч. ШИРШИННИҢ чугаазы

Эргим эштер!

ВЛКСМ-ниң 60 чылынга болгаш аныяктарның база студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалынга турасkааган Чөөн Сибирьниң автономнуг республикаларының, областарының болгаш округтарының аныяктарының найырал фестивалының киржикчилериниге болгаш аалчыларывыга СЭКП область комитединиң, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң омуммээзинден изиг болгаш чүректиг ханызындан байыр чедирип чөпшээрен көрүнер.

Эргим эштер, силерниң фестивальыңар болза, бүгү совет улус СЭКП-ниң XXV съездизинин, партия ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүн районнарынга аяң-чорук кылып чораан үезинде берген айтыышкынарын болгаш сүмелерин амыдыралга боттандырары-биле политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүң үезинде ажылдап турар кайгамчыктыг үеде эртип турар.

Амгы фестиваль болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязын, оон ленинчи Төп Комитедин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүпениң, бүгү коммунистиг болгаш ажылчын пикчээшкининиң кайгамчыктыг ажылдакчызы Леонид Ильич Брежнев баштаан ТК-ның Политбюрозун долгандыр аныяк оолдар, кыстарның сырый каттышыышкынының, бодунуң социалистиг Төрөөн чуртунга, совет улустарының бузулбас найыралынга болгаш акы-дуңмалышкы чоруунга, пролетаржы интернационалдамге аныяктарның кыызыгаар чок бердингениниң чайыныанчак хереченги бооп турар.

Бистиң чуртувустуң улустарының найыралы, оларның идейлиг болгаш мораль-политиктиг чаңгыс эви—Коммунистиг партиниң болгаш Совет күрүпениң ленинчи национал политиказының улуг чаалап алышкыны болур. Бистиң партиявыс, эш Леонид Ильич Брежнев боду бо найырадыы улам быжыглаарынче доктаамал сагыш салып турар.

Улуг Октябрьның, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүпениң ленинчи национал политиказын чайгылыш чок боттандырганының, улуг орус улустун бүгү талалыг дузаламчызының ачызында моон мурнунда эрте-шөлөө чок, хаапныг Россиниң кыдыг-кызыгаарынга дарадып чораан улустар—тывалар, якуттар, буряттар, хакастар, алтайлар болгаш өскелердаа ёзулуг национал болгаш социал катап тургузуушкунуң оруунче шилчип, төөгүлүг, тургузукчу, чогаадыкчы калбак орукче үшеп, амгы үеде найыралдыг хөй национал-дыг совет өг-бүзеде коммунистиг иштителды чедиишкиниг тургузуп турар.

Автономнуг республикаларның ажылчы чоннарының амыдыралынга чугула болуушкун болза, ССРЭ Конституциязына болгаш РСФСР-ниң Конституциязына үндезилеп ажылдап кылган автономнуг республикаларның Конституциларын хүлээп алганы болур, ол Конституцияларда ака-дуңма улустарның политика, социал-экономика, культура талазы-биле чаалап алышкыннарын, оларның оруктарын болгаш социализм тургузуушкунунга сорулгаларын тодаратkан.

ССРЭ-ниң Күрүне Гимнизи стадионга улуг чаагайы-биле чаңгылайын турда Төрөөн чуртун, кызыл тугун найырал фестивалының тугун ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинин делегады Ю. Кунгаа, Аныяктарның болгаш студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалының делегады Кызылдың күрүпениң башкы институдунуң студентизи Н. Анисимова олар көдүргеп.

Фестивальдың киржикчилериниг байыр чедирип чүве чугаалаары-биле СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшинге** сөс берген.

Эштер! Бистиң чуртувустуң комсомолчулары болгаш аныяктары ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге СЭКП ТК-ның байыр чедириишкинин, комсомолдуң съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазын ажылчорудулгазының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган болгаш өөрүн орар салгал дугайында Коммунистиг партияның ада сагыш салыышкынына маадырлыг күш-ажылы, хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржилгези, эки өөредилтези-биле харылаан турар.

Республиканың аныяк оолдар, кыстарының ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга кайгамчыктыг ажылхеректерин партияның область комитеди бедин-биле үнелеп турар. ВЛКСМ комитеттери, комсомол организациялары күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүр ёзугаарга аныяктарны кижизидер, улептүр болгаш кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин, капитал тудугну, транспортту болгаш улус ажыл-агыйынын өске-даа адырларын хөгжүдер дээш эвээш авес организакчы база идей-политиктиг ажылдарны чорудуп турар. Коммунистиг идейлиг болурунуң, совет патриотизминиң, пролетаржы интернационализминиң ёзугаарга оолдар, кыстарны кижизидер талазы-биле улуг ажылдарны олар база боттандырып турар.

Эргим эштер! Фестивальдың бүгү киржикчилерин, Тыва АССР-ниң оолдарын болгаш кыстарын марксистиг-ленинчи теориялыг кызымаа-биле шинээдин алырынче, партияның документилерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ажылдарын хамыды-биле өөреңиринче, ол үндезинге бодунуң идей-политиктиг медерелин, ажыы-чаң культуразын хевирлеп тургузарынче, буржуаз идеологияга удур шаан халдакчы домиседи чорударынче СЭКП-ниң Тыва область комитеди кыйгырып тур. ВЛКСМ комитеттери, комсомол организациялары ССРЭ-ниң улустарының бүзүлбас найыралын могаг чокка быжыглаар, Төрөөн чуртун изиг патриоттарын, Улуг Октябрьның чаалап алышкынларын камгалаарыбиле кезээде белен, бүзүрелдиг интернационалисчилерни кижизидер ужуралт.

ВЛКСМ комитеттери аныяктарның ортузунга социалистиг чарышты улам калбартыры, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, иштителдин бүдүрүлгезиниң дээштиин болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш демиселди кызымаа-биле чорудары, камналганың режимин күштелдирери, күш-ажылчы болгаш бүдүрүлге чурумун быжыглаары эрежөк чугула.

Эргим эштер!

Найырал фестивалының киржикчилери, Совет Тываның оолдары болгаш кыстары СЭКП-ниң XXV съездизинин, СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Сибирьниң болгаш Ыракы Чөөн чүктүн районнарынга аяң-чорууунун үезинде эш Л. И. Брежневтиң салган сорулгаларын, ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинин шиитпирлерин боттандырып чорударынга улам-на идепкейлиг-биле киржир, күш-ажылга, өөредилгеге болгаш хөй-ниитиниг амыдыралынга чедиишкиннер-биле ВЛКСМ-ниң 60 чылын, аныяктарның болгаш студентилериниг XI Бүгү-делегей фестивалын үтүүр дээрзинге бүзүрелди партияның Тыва область комитеди илергейлеп тур.

Совет улустуң тиилелгелериниг сорук киирикчизи болгаш организакчызы — Совет Эвилелиниг Коммунистиг партиязы делгерезин!

Ленинчи комсомолга алдар!

Совет улустарының бузулбас найыралы делгерезин!

Бистиң хөй национал-дыг улуг Төрөөн чуртувус — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели чечектелин!

* * *

Оон соонда Буратияның, Якутияның, Хакасияның, Даг-алтайның, Чөөн Сибирьниң национал округтарының делегацияларының мурнундан ВЛКСМ Хакас обкомунуң II секретары **М. Саражаков**, МАР-ның Завхан аймаанын ревсомолчуларының делегациязының мурнундан аймак комитединин I секретары эш **Гумеу**, Кызыл хоорайның комсомолчуларының болгаш аныяктарының мурнундан ВЛКСМ хооркомунуң бюро кежигүнү, дугаары 48 тудуг эргелелинде комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири **З. Шыыран** олар фестивальдың киржикчилериниг байыр чедирип чүве чугаалаан.

Музыка чаңгыланы берген соонда стадионга Солдаттың алдарының турасkаалының чанында өшпес оттан кызыскан факелди бедин-биле тудуп алган аныяк оол—Аныяктарның болгаш студентилериниг XI Бүгү-делегей фестивалының делегады Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозунуң механизатору В. Сюктер-оол стадионну дескиндир маңнавышаан тускай бедиктээштe тургуская фестивальдың одун кыысычкан.

Найысылал Кызылдың дээрзинче ыызы-бүрү өөнүг ракеталар ужутун үнген.

Фестивальдың байырлыг ажыдыышкыны оон-биле доозулган. «Ленинчи комсомол 60 харлаар» деп пролог-биле эгелээн байырлалдың улуг концертин фестивальдың киржикчилери дүүн кежээ сонуурган көргеш.

В. МААДЫР.

«Шынның» тускай корр.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

1978 июнь № 6 (54)

КОМИТЕТТЕРДЕ

ХАНДАГАЙТЫ

«Коммунизмче орук» совхозта кыргылданы шынарлыг болгаш организастыг эрттиреринге белеткелдер канчаар чоруп турарының талазы-биле айтырыгны Өвүр районнуң улусчу контроль комитеди чугаалажып көрген.

Совхозтуң ийи кыргылда пунктузунга 14 муң ажыг хойну, 3100 хураганны кыргыыры көрдүнген. Бо чугула кампанияга белеткелди дыка оожум темпилиг чоруткан. Ийи пунктунуң септелгезин чүгле май 20-де эгелээн турган. Кыргылда машиналарының, агрегаттарының септелгезин озалдаткан. Пунктуларны бүрүн септээринге хереглээр материалдар, дериг-хереклер, артык кезектер хыналда үезинде чок турган.

Кыргылданы эрттиреринің эжылчын планнары, графиктери, ажыл төлевириниң өртээн доктаадыр норма-чижектери кылдынмааны илерээн.

Пунктуларның эргелекчилери, кыргыкчылар өй-шаанда четчелеттинмээн болган. Совхоз 1040 өшкүнүң кыргылдазын организас чок эрттирген. Хыналда үезинде безин 110 өшкүнү хол хачылары-биле кыргып турган. Ынчангаш өшкү дүгүнүң чидириги эвээш эвес болган.

Илерээн четпестерни шалыпкын чайладырын, кыргылданы база мал чуулдазын организастыг, эки шынарлыг эрттиреринге совхозтуң удуртукчуларындан, кол зоотехник К. О. Ооржактан, кол мал эмчизи Ч. М. Серен-Доржудан комитет негээн.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында кыштаглаашыныга белеткелдерниң чоруп турарының байдалын Барыын-Хемчик районнуң улусчу контроль комитеди бодунуң хуралынга сайгарып көрген.

Салбырда 21 кыштагның 7-зин белеткээн. Малчын бүрүзү демнежип турган, бодунуң кыштааның агар септелгезин дооскан турарын чедип алыр сорулгалыг ажыл район иштинде калбарган. Салбырның бүгү малчынларының чүгле 33 хуузу ол улуг кампанияга киришкен, а артканнары үүрмек септелгени кылбаан. Түленди дүк чыырынга малчыннарның хөй кезии киришпээн, ооң түннелинде салбыр чүгле 40 кг дүк чыгган, дужааган. Четпестерни дарый эдерин Аксы-Барлык салбырның даргазы Ш. Ондардан, бригадио Д. Сержиден комитет негээн.

ШАГААН-АРЫГ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Кедээ ажыл-агыйга техниканы ажыглаарын эжиждер талазы-биле хемчеглер дугайында» 1970 чылдың июнь 20-де доктаалын Жданов аттыг совхозка багай күүседип турарының дугайында айтырыгны Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан.

Ол айтырыгны бо чылдың январь 23-те комитеттиң хуралынга көргеш, туснай доктаалды хүлээп алган турган. Ынчалза-даа совхозтуң удуртукчулары ооң соснда безин кандыг-даа хемчег албаан.

Төймаглаттынып турар машиналар саны көвүдээн, чижээ, 13 автомашина, 7 трактор, ийи сиген посстери, силос ажаар бир комбайн, тараа кургадыр СЗПБ-2 деп машина, мал чеми үлеп бээр КТУ-10 төймаглаттынган. Ооң түннелинде күрүнеге 61 муң рубльдиг каражазын чедирген.

Техниканы камныг, ажыктыг ажыглаар талазы-биле негелде, харыысалганы кудулатканындан оларның төймаглаттынып, үрелип турары дээш база күрүнеге чедирген когаралының чамдыызын эгидер сорулга-биле көл инженер Д. Ч. Дагбалдайның ийи айның шалыңы—420 рубльди, машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи А. К. Бадының бир айның шалыңы—180 рубльди, автогараж эргелекчизи С. Т. Сотпаның бир ай шалыңы—162 рубльди тыырттарын, учёт-отчёттуң сандарааны болгаш ажыл шагында үргүлүг эзирик турганы дээш С. Т. Туматты совхозтуң улуг бухгалтери хүлээлгезинден чайладырын комитет шиитпирлээн.

ТЭЭЛИ

Районнуң тудуг организацияларының ажылының шынарының дугайында айтырыгны Бай-Тайга районнуң улусчу контроль комитеди сайгарган.

«Тыва тудуг септелге» трестиң бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогу (начальниги Х. С. Ондар) боттарының планныг онаалдаларын доктаамал күүседип келген. Ынчалза-даа участок ажылдың шынарын эжиждер талазы-биле четпес ажылдап турар. Дужаал турар бажыңнары улуг четпестерлиг. Чамдыкта кудуктар, херимнер кылдынмаанда, боктары аштаттынмаскда дужаал турар. Чурталга бажыңнарының септелгезиниң шынары багай. Септелгени үзадыр, өй-шаанда кылбас фактылар хөй.

«Тыва кедээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының Тээлиде бот-орулга-чарыдгалыг тудуг участогу (начальниги С. Х. Шыырап) эртген ийи чылдар дургузунда 86,3 муң рубльди шиңгээдип ап шыдаваан. Бо чылдың бирги кварталында 150 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган чүгле 122 муң рубльди шиңгээдип, планын 81,2 хуу күүсеткен. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында эрткен чылдың төнчүзүнде дужааганы ийи аал чурттаар шлактап кылган бажыңның соңга блоктары ийизи улуг, бирээзи биче хемчеглиг. Амгы үеде дужаар деп турары брустап кылган ийи аал чурттаар бажыңның брустар аразы өттүр көстүп турар. Херимнериниң ергеннери бош, штакетниктери хөлчок чиңге, бажың кырында төккен довураа чуга. Тудуп турар бажыңнарының эжиктери дедир кылдынган, чамдыызында форточкалар чок, кастактары бажыңныы эвес, а хөй кажааларыныы болуп турар. Эжиктери хагдынмас, печказының аисы быжыглаттынмаан, хоорлуп калган тургулаар. Тудуп турар бажыңнар чанында цементилер төтчегленип чыдар.

Кэйы-даа тудуг организацияларында социалистиг чарыш эрөңгей байдалда, ооң түннелин үндүрерде ажылдың шынарынче кичээнгей салбас. Тудугжу бүрүзүнүң, бригадаларның хүнде, неделяда, айда, кварталда кылза чогуур ажылының хемчээлин тодаргайлаваан, кылдынган ажылдарны ханы анализтевейн турар. Тудугжуларның билиг-мергежили чавыс, ону бедидер, разрядтар тыпсыр хемчеглер барык-ла алдынмайн турар. Тудугну шынарлыг кылыры, планныг онаалдаларны күүседири ону башкарып турар үстүкү организациялардан база кол хамаажыр. Ылаңгыя материалдар-биле четче хандырбайн турар. Капитал тудугнуң планнарын чылдан чылче доктаамал күүсетпейн, ажылды эки организастаар хемчеглерни чедир кылбаны база кылган ажылдарының шынарының кудузу дээш «Тыва кедээ тудуг» трестиң Тээлиде бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогунуң начальниги С. Х. Шыырапты шиңгыы доңгутпушаан, база «Тыва тудуг септелге» трестиң бот-орулга-чарылгалыг тудуг участогунуң начальниги Х. С. Ондарны кылган ажылдарының шынарының багайы дээш шиңгыы сагындырыгны берип, үстүнде четпестерни эдерин комитет олардан негээн.

17 ХЫНАЛДАЛАР

«Октябрь 30 чылы» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнде 39 хайгыылчылар бар. Совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында улусчу контрольдуң 6 бөлүүн, 2 постузун кол бөлүк удуртун, чыл эгезинден бээр олар 17 хыналданы чоруткан.

Ылангыя коммунист Кызыл Монгуш, Сувакай Ооржак, Шагыр-оол Ооржак оларның удуртканы болуктери план өзүгээр рейд, хыналдаларны идепкейлиг чорудуп, дээштинн чедип ап келген. Чоокта чаа олар кол бөлүктүң бюрозунуң кежигүннери-биле кады автомашиналарны, тракторларны бүдүрүкчүлүг ажыглап турарының байдалын хынаан. Ооң түннелдерин МТМ-де бүгү коммунистернин ажык хуралынга сайгарып көргеш, четпестерни шыңгыы чугаалажып, харыысалгалыг чамдык эштерни сагындырган.

Совхозтуң сүт-бараан фермазында контролёрлар хыналданы база чоруткан. Ооң түннелинде илерээн четпестерни ферма коллективиниң хуралынга сайгарып көргеш.

Чугула кампания — часкы хову ажыллары эгелээр билек ону агротехниктиг бедик деннелге, өй-шаанда чоруларынга боттуг дуза чедирери-биле ийи бригадага түр ажылдаар постуларны тургускан. Оларны Мыннак-оол Куулар, Алдын-кыс Кара-Сал олар удуртуп, хову ажылдарын организастыг чоруларынга дээштиг салдарны чедирген. Хайгыылчылар чер ажылының культуразын бедилеринче бо чылын улуг кичээнгейни салган. Черни кыдыра чарып, чедир илиртевейн баар таварыгларны олар эскет чокка эрттирбейн, шалыпкын хемчеглерни ап келген.

Улусчу контролёрлар чоокта чаз Кызыл-Хөлүн бригадазынга база чеде бергеннер. Олар ында картофель олуртулгазын болгаш тарза чаштырылгазын хынаан. Ооң түннелинде четпестер эвээш эвес болган. Картофель үрезинин арыглавайн, шөлүн богун аштавайн олуртун турганын илереткеш, ону ол-ла черинге арыгладырының хемчээн алган. Ол ышкаш кызыл-тае үрезинин хораннавайн чажып турганын төзараткан. Ону бригадага шыңгыы чугаалажып, хемчээн алган болгаш ол четпестерни эткен.

Контролёрлар Мирчин Монгуш, Оксана Монгуш, Бурбут-оол Ондар, Александр Куулар, Кызыл Монгуш олар рейд, хыналдаларны чорударычга идепкейлиг киржип турар. Ол бүгү ажылдарны хөйге көскү болдурары-биле хыналдалар түннелдерин тускай стендиге бижээш алып турар бис.

О. САЙЫН,
«Октябрь 30 чылы» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы.

ЧӨП АЖЫГЛААР

Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды, Кызыл районнарда күрүпеник суггарылга системаларының ажыглалы кандыгыл?

Бо талазы-биле хыналданы республиканың улусчу контроль комитеди чоруткан. Үстүнде районнарның хынаткан совхозтарының аразында Каа-Хемниң «Бурунгаар» совхозу (директору А. А. Мусихин), Таңдының ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозу (директору В. Г. Чубик) ук системаларны эки ажыглаан келген.

А Каа-Хем районнуң «Енисей», «Совет Тыва», «Улуг Октябрь», «Ленинчи орук», Таңдының «Коммунизмниң хереле», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын», «Саян», Кызыл районнуң «Х Улуг хураа» совхозларында чаашкынналдырыг суггарар суггарылга системаларын багай ажыглаан турган. Ажыл-агыйлар удуртукчулары эрги бугалар ажыглап, сиген шөлдерин хол-биле суггарарын организастаза-даа, чаа инженерлиг суггарылга системазы-биле кылдыпган 2433 га шөлдерни ажыглаар талазы-биле кандыг-даа хемчег албайн келген.

«Ленинчи орук», «Саян» совхозтарда демир хоолайларның чамдыызы, а «Совет Тыва» совхозта насостуг станцияның мотору тоймаглаттынган. «Улуг Октябрь», «Енисей» совхозларда ДДН-70 деп чаашкынналдырар машина турда-ла суггарылга системаларын хол-биле суггарарынга эде кылын турар.

«Бүрүнгаар» совхозтан өске ажыл-агыйларда суггарылга системаларын хайгаараар кижиги тургуспаан. Магистральдыг болгаш суггарылга бугаларында сугну артыкка салып каан, ынчангаш бугаларны, зорааның суг үреп турар.

Ажыл-агыйларның хөй кезии суггатчыларны ийи эзелчегто тургуспаан. Суггатчылар дериг-хереклер-биле хандыртынмаан, чамдыктарында идиктер чедишпес.

«Енисей», «Кызыл тараачын», «Х Улуг хураа» совхозтар суггарылга системаларының техниктиг ажаалдазын кылыры-биле керээ безин чарбаан. Боттары кыдыл четтикпейн турарындан суггарылга системаларны ажыглалдан үнүп турар. Кедээ ажыл-агый министерствозунуң киргеен суггатчыларның ажыл нормазының чаа төлеврини чамдык ажыл-агыйларда суггатчыларга таныштырбаан.

Суггарынган шөлдерни хүдээп, шыпарын коор комиссиялар ажылдавайн, суггатчыларның ажылының түннелин үндүрбейн турар.

Ол ышкаш үстүнде райкүүскомнарның кедээ ажыл-агый эргелелдери инженерлиг суггарылга системазының ажылын хайгааралга албайн келген. Удуртукчулардан, специалистерден негелдени кошкатканының түннелинде суггарза чогуур черлер суггартынмайн, агротехниктиг үелеринде кылдымайн, сугну ажыл-агыйжы эвес ажыглаан турар.

Кедээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарының талазында суггаттыг черлерни үре-түннелдиг ажыглаар талазы-биле контрольду күштелдирер хемчеглерни албаанындан мындыг байдал тургустунган. Бо дугайын республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга шыңгыы сайгарган. Анаа үстүнде адаанывыс районларда күрүпеник суггарылга системаларын багай ажыглап турарының дугайында айтырыгны чугаалажып, сорулгаларны тодараткан.

Бар четпестерни эдип, суггаттыг черлерден тараанын планда көрдүнгениннен эвээш эвести алырын райкүүскомнарның кедээ ажыл-агый эргелелдериниң, совхозтарның база Кедээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерстволарының удуртукчуларындан комитет негээн.

НЕГЕЛДЕНИҢ КОШКААНДАН

Кызыл район болгаш республика найысылалының телефон харылзаазының багай ажылының дугайында хөй санныг хомудалдар бо чылдың март—июнь айларда республиканың улусчу контроль комитединге киргеен.

Ол үеник иштинде Кызыл хоорайның девискээринге үш улуг харылзаа кабельдери үрелишкинге таварышкан. Оларның бирээзи харылзаа ажылдакчыларының буруузубиле болган, ону дыка оожум темпилиг катап тургузуп турар.

Кызылдың автоматтыг телефон станциязының аппараттарының техниктиг байдалы багай. Улус чугаалажып турда-ла олар боттары үстүп калыр, чугаалажырга шаптыктыг, даан-шимээннит.

Чурталга бажыңнарында хөй телефонлар үр үе иштинде ажылдавайн турар, кылдырар үезин эзелеринге айытkан хирезинде-ле кылбас. Ынчангаш хамаатыларның хомудалдары чоптүг.

Кызыл районда телефон харылзаазы үргүлүг үзүктелишкиниг ажылдап, «Сукпак», «Кара-Хаак» болгаш район төвү-биле республика найысылалындан харылзажыры берге болуп турар.

Хоорайның харылзаа белдири (даргазы Г. И. Насюрюн), харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелели (начальниги Л. К. Иргит) тургустунуп келген четпестерни эдери-биле инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдени чогуур деннелге тургуспайн, хомудалдарже кичээнгей салбайн турар.

Үстүнде четпестерни эдерин харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги Л. К. Иргиттен комитет негээн.

М. ИРГИТ-ООЛ.

АКТИВ-БИЛЕ АЖЫЛ

Кинтилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, ажылдың шынарын бүгү талалыг эжиждер дээш демиселл улусчу контроль органнарының мурнунда эң чугула сорулга болур.

Чер-черлерге контрольду дээштиг чорудары, хыналдаларның, баш удур ап чорудар хемчеглериниң четпестерни эдериниң чаңгыс аай болуру болуктериниң болгаш постуларының идепкейиндеп, активчиллериниң күжүнден улуу-биле хамааржыр. Актив—ол дээрге колдуунда комитеттиң штаттан дашкаар аппарады болуп, ооң ажыл-чорудулгазынга кол черни эзлеп турар.

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди активке даянган шиитпирлерниң болгаш планныг онаалдаларның күүседелдиин контрольдап, хоорейда тургустунган 208 болуктүн болгаш 110 постунуң ажылын башкарып, ажылды эзээн эжижиткен.

Комитеттиң активиниң күжү штаттан дашкаар 8 килдисте болгаш оттулар түүл, энергетика курлавырларының кампалгазының талазы-биле доктаамал комиссияда мөөнеттиннен. Штаттан дашкаар организастыг килдис, үаетпүр болгаш түүт, транспорт болгаш харылзаа, садыг болгаш амыдырал хандырылга, өөредилге болгаш культура албан черлериниң, кадык камгалалының талазы-биле килдистер, ол ышкаш хомудалдар болгаш сүмелер талазыбиле бюро комитеттиң ажылынга улуг дуваны чедирип, чугула айтырыгларны шиитпирлээринге активти киириштирип келген. Ол килдистерде ажыл-агыйның база экономиканың, культураның тус-тус адырларының аайы-биле 7 сектор тургустунган.

Хоорайның партия, хөй-нинти организацияларының сүмелээни-биле штаттан дашкаар килдистерде 82 инспекторну бадылаан. Ол килдистерниң эргелекчилерин, инспекторларны шилииринче, боттуг дуваны чедиреринче комитеттиң талазындан ынчаргей улуг. Бистиң актививис амгы үеде арга-дурзулгалыг, алдар-хүндүткелдиг, принципиалдыг эштер. Чижээ, үлетпүр килдизин стандарттар болгаш хемчээр техниканың күрхайгаарал лабораториязының начальниги Ю. П. Митюков. өөредилге болгаш культура албан черлериниң талазы-биле килдисти Я. Д. Сарбаа олар эргелекчилен турар.

«Латви ССР-де улусчу контроль органнарынга партийни удуртулга» дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр кадрлар-биле ажылды комитет сөөлгү үеде эзээн эжижиткен. Штаттан дашкаар активтиг доктаамал ажылдаар семинары 1977 чылдан бээр организастыг чоруп келген. Штаттан дашкаар инспекторлар партияның болгаш чазактың доктаалдары, үстүнү органнарның шиитпирлери-биле танышып, сорулгаларны билип ап, контрольду организастаарының коллективтерде эки арга-дуржулгазы-биле танышып турар.

Рейд хынаалдалар чорударда штаттан дашкаар инспекторларны үргүлүг киириштирип, оларның сургаалдалыг хуралдарын эрттирип, хыналда чорудар үеде кичээнгей салза чогуур айтырыгларга хамаарышкыр сүмелерни берип келген.

Штаттан дашкаар килдистерниң ажылын бүгү талалыг, чогаадыкчы чорук-биле организастаары бистин чугула сорулгавыс. Комитеттиң штаттан дашкаар хомудалдар болгаш санал-сүмелер бюрозунуң ажылы багай эвес. Ол бюро хамаатыларның чагааларын болгаш билдириишкиннерин көрүп, ону бүдүрүлгелерде, албан организацияларда организастаанын контродьдаар. 1977 чылда 120 чагааларны, хомудалдарны болгаш билдириишкиннерни хынаан. «СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажыдчы чоннарның чагаадары-биле ажылды улам ынай сайзырацгайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының күүседезиниң хыналдазын хоорайның 16 бүдүрүлге, албан организацияларынга чоруткан. Дөрт хыналданың материалдарын комитеттиң хуралынга чугаалашкан. Бо чорук ажыл-херектен чогуур түүнелдер үндүрүп, хыналда чоруткан черлерде четпестерни илередир болгаш ону коллективтериниң удуртукчулары, улусчу контроль бодуктери-биле чайладыр арганы берген. Ол ышкаш штаттан дашкаар үлетпүр килдизи улуг болгаш варын сорулгаларны шиитпирлеп турар. Килдис штаттан дашкаар 7 инспекторлуг. Бо килдис эрткен чылын 7 хыналданы чоруткан, ооң иштинде ажыл шагын чөп ажыглаарының курлавырларының көрүлдезин кылган. Кандыг-даа хыналдаларга кол чүве—эгелээн ажыл-херектиң эчизинге чедирери болур. Мурнуку чылдарда килдис чүгле хынаалдар чорудуп, четпестерни илередири-биле кызыгаарланып турган, амгы үеде хыналда чоруткан участокта ажыл-херектиң байдалы эжижээнде хыналданы'ам доозулган деп санап турар.

Комитеттиң штаттан дашкаар өске-даа килдистери эзээн ажылдарны чоруткулаан. Ынчалза-даа бистө долу күш-биле ажылдавайн турар килдистер бар. Ынчангаш килдис бүрүзүнүң ажылын идепкейжидер дээш оларны кадрлар-биле быжыглаары, күүседеннин хыналдазын контрольдаарынче штаттан дашкаар бүгү ажылдакчыларны хаара тудуп, улусчу контроль органнарының мурнунга партияның салган сорулгаларын күүседиринге олар идегелдиг даянгыын болурун чедип алыр сорулгалыг бис.

В. ПОЛЕЖАЕВ,
Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң инспектору.

ХОРУМНАЛГАН ТЕХНИКА

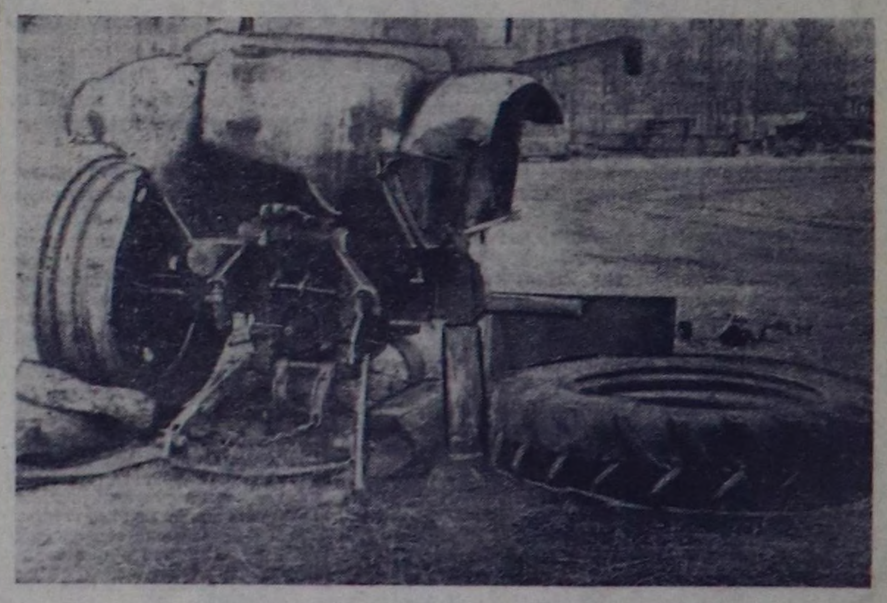

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары — чолаачылар, трактористер чылдың кайы-даа үезинде дыштанып хүн чокка ажылдап турар. Ылангыя чолаачылар ыраак-узак рейсче чорааш дуне кайы-даа хиреде келген болза, оларны эртенинде база-ла рейсче чорудуптар.

Дыш чок мындыг байдалды кажан таарыштыр көөр ирги? Чолаачыларның, трактористерниң дыштанып хүннерде, байырлалдарда ажылдаарының чуруму кандыг болурул? Ол үеларде ажылдаан болза төлевири кандыг болур ирги?

Чолаачыларның дилээнин өзугаар

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Ий суурдан ырав эвесте хову турлаа бар. Бригада төвүн долгандыр хөй-ле техника озаңналган.

Совхозтуң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бо «хорумнарга» пат чаңчыгып калган, эскст чокка эртип турган.

— Бо бүгүнү кажан чурумчудар ирги?— деп, совхоз директору Сереп Хоядырдан айтырдывыс.

— Мону корум-чурумчудар чай алынмайн турар улус-тур бис ийин—диди.

Тожунуң ажыл-агыйларынга техниканы чедирип алырының кайы хире бергеени совхозтуң удуртукчулары уттупканы ол ирги бе?

О. ОХЕМЧИК.

ЧУРУКТА: бригада төвүнде үредген техника.

Авторнуң фотозу.

ХАРЫЫСАЛГА ЧОГУНДАН

Жданов аттыг совхозта техника ажыглалының байдалын Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга бо чылдың эгезинде дыннаан турбуже, ооң чогуур түүнелди кылбаан.

Ооң ужурундан МТМ-де 7 тракторну катап тургузарының аразы тывылбастаан. 13 автомашина төймаглаттынган. Өрткен чылдың дүжүдүн ажаарда 7 комбайн ажаа турган. Оларга капитал септелге кылырынче кым-даа хайгаарал салбаан. Тракторларны, автомашиналарны мөөнеп тургузарын негээн турбуже, бажыңнар чанында турбушаан турары сөөлгү хыналдада илерээн.

Комитетке кол инженер Д. Дагбалдай, МТМ болгаш гараждар эргелекчилери А. Бады, С. Сотпа олар бо талазыбиле дыннадыглар кылган. Техниканың учет-отчёду сакдаргай. Трактористерниң, чолаачыларның бот-харыысалгазын бедитээнинден бир тракторуң кабини, бир автомашина өртке таварышкан. Ол четпестерни шыңгыы сайгарып, үстүнде ады үнген харыысалгалыг кижилерден бир-бир айның шалыңын тыртар деп комитет шиитпирлээн. Бухгалтер учёдун багай тургусканы, ажыл үезинде арагалап турганы дээш С. Туматты совхозтуң кол бухгалтери хүлээлгезинден чайлаткан.

Д. АРАКЧАА.

«ПОРТФЕЛЬДИГ СЛЕСАРЬ»

Кижи дыннап көрбээн ындыг эрге-дужаал. Кызылдың дугаары 14 механизация эргелиниде тыпты берип-тир.

Бо дужаалды эзээн слесарь портфель чокка чоруур ужур турбас. Чүл дизе, биргиэ—диспетчер, ийигизи — планбүдүрүлге килдизиниң техники, үшкүзү — прораб болуп ажылдаар апаар. Ынчангаш ажылчыларның күсели-биле 1978 чылда 5, бо чылдың апрель 1-ден бээр 3 кижини эргелен башкарылганың ажылдакчылары кылдыр хүлээп алган.

Эргелелдиң удуртукчуларының медеглээнин өзугаар алырга, үстүнде айттынчаган эрге-дужаалдарны «Строймеханизация» трестиң кол инженериниң айтыышкыны-биле турган болуп турар. Оларны чоорту штатка киириптерин ол аазаан чүвеч ирги. Ынчалзажок аазаашның бүүнейн барган. А ажылчыларның ажыл төлевириниң көрдүнген акша эргелен башкарылга ажылдакчыларын тударынга чарыгдаттының туруп берген. Чүгле эрткен чылын безин «портфельдиг слесарьларга» 3 муң рубльди төлеп бергенин Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди тодараткан.

Эргелелдиң план-бүдүрүлге килдизиниң начальниги А. В. Цедрик ындыг байдал-биле эзтежип, хажыдыышкыны чайладырының хемчеглерин албаан. Ооң түрүк эргелелдиң үстүкү органнарже киирген отчёдунда эргелел аппарадын тударынга 1977 чылда көрдүнген чарыгдалдар трестиң тургусаан нормазындан эшпаан турар кылдыр көргүскен. Херек кырында ындыг эвес. Ол чарыгдалдар көрдүнгениннен оравчок ашкан. Отвёт тургузарда эргелен башкарылга аппарадын тударынга чарыгдалдарны оларны ажылчыларның күсели-биле хүлээп алганы-биле болдунганын кирбээн болуп турар.

Хоорайның улусчу контроль комитеди дугаары 14 механизация эргелелиниң начальниги-ниге болгаш план-бүдүрүлге килдизиниң начальниги-ниге харыысалга опаган. Илерээн четпестерни чайладырының хемчеглери алдынган.

БЕРГЕ ОРУКТАП

1971 чылдың сентябрь 2-де аныяк чолаачы Хертек Окпан-оол бир-ле дугаар тускайлан даалганы алгаш, Мугур хемни өрү хапкан. Машинаны дурген чорударындан сестип, ооң дургении шакта барык-ла 40—50 километрден эрттирбейн чораан.

Ынчаарга аныяк чолаачының сеткил-сагыжы бир-ле чүвеге кончуг сорук киргеш, саптырга, ооң көксү-хөрээ ырлап чораан ышкаш сагындырган. Ындыг болбастың аргажок — хып дээн чалыы назынының өйүнде аныяк чолаачы Окпан-оол аваа бүзүрээн автомашина-биле амыдыралының иштинде төрээн Мөнгүн-Тайгазының Мугур-Хемнинин делгеминче бир-ле дугаар халдып үнүп келгени ол. Автомашинаның мурнунан-даа, кыдыгларындан-даа көргүлээрге, ховужуктар-даа, даглар-даа шокаранайнып, соонда чыдып каап чораан.

Бир-ле дугаарында автомашиналыг чоруп орары орукта өнгүл-чиңгилдерни, өөр черлерни, суг кежер черлерни ол кончуг кичээнгейлии-биле эскерип, «өөренип ап» чораан.

Чүүрүкчүзү Хертек Дөнен-Кара олура:

— Оожумналыг, доктаадып кер акый. Кожүрер дээн хойжувус Надаажан Баларның аалы ол чарыкта көстүп келди — дээн.

«Малчын» совхозтуң база бир хоочун хойжузу Салчак Баларның аалынга ооң мурнунда чүүрүкчүлеп ажыллап турган Хертек Окпан-оол ам чүк машиназы башкарган халдып кээрге, малчын кайгаан-даа, өөрээн-даа үү-биле ооң дорт-ла айтырган:

— Чоокта чаа-ла чүүрүкчүлеп ажыллап турдун чоп, Окпан-оол. Кажан чолаачы сургуулун доозуп апканын ол, дуюмам?

— Ак-Довурак хоорайга автошколаны доостум. Күзеп, бодап чораан күзелим боттанды, акый. Үшкү класстың чолаачызы эргени чедип аптым. Силерни чаа хонашче кажүрер даалгалыг келдим ийин—деп, чоргаарал-биле карылаан.

— Эр-хей! Ам тускай мергежилдиг, чолаачы болган-дыр сен. Чолаачының ажыл-үүлези харыысалгалыг, хүндүткелдиг ажыл болгай. Ынчангаш сенээ, дунмам, ажыл-ижиге-даа, амыдырал-чуртталганга бүгүде экини, чедишкинни өзүдим!— деп, чолаачының ажылчын хоолаарын хоочун малчын, коммунист Надаажан Баллар ынызыг туткан.

«Малчын» совхозтуң аныяк чолаачызы Окпан-оол Даржаевич Хертек болдуңун башпайгы рейзин хойжуну чаа хонашче кажүрери-биле эгелээн.

Хертек Окпан-оол ам-даа олла төрээн черинде, төрээн «Малчын» совхозунда чолаачылавышаан. Бо арызында аныяк чолаачы тускай мергежилинге улам мергежип, ажылынга-даа, амыдыралынга-даа чаа-чаа чедишкиннерни чедип ап, болдуңун кызымаккай күш-ажылы-биле, тура-соруктуг чорду-биле чүгле совхозунда эвес, харын районнуң ажыл-ишчилериниң хүндүткелин чаалап ап шылаан. О. Д. Хертек — СЭКП кежигүнүнге кандидат, улус депутаттарының Мөнгүн-Тайга район Совединин депутады. Ол ам ийги класстың дуржулгалыг чолаачызы апарган. Кызымаккай, эрес-шудургу күш-ажылы дээш аныяк коммунист Хертек Окпан-оол совхоз дирекциязының, парткомунуң, ВЛКСМ райкомунуң хүндүлел бижиктери-биле, өртектиг белектери-биле шаннатпышаан, өнгу беш чылдың үшкү чылының беш айларының түнелдеринде эң дээре көргүзүүлерлиг болганы дээш «Эң дээре чолаачыга» деп диплом-биле база шаннаткан. Аныяк чолаачының хөрээн «Социалистиг чаруштың тиилекчизи» деп хөрек демдектери каастап чоруур.

Хертек Окпан-оол өөнүн ишти, Мугур-Аксы суурда «Хүнчүгеш» уруглар салының ажакчы ажылдакчызы Хертек Ольга-биле өг-бүле амыдыралында база аас-кежиктиг. Аныяк чолаачы ам ийи оолдуг болган бир кыстыг, өг-бүлезинге, ажыл-төлүнге хумагалыг, ынак аныяк ада болдуңун ол аас-кежиинге ханы чоргааралдыг.

Окпан-оол Даржаевич Хертекке совхозтуң дирекциязы ам эн берге, үзүн рейстерни идегеп дагзын турар. Ол чолаачы ам колдуунда-ла Мугур-Аксы—Дус-Даг, Мугур-Аксы — Кызыл, Мугур-Аксы—Абакан арызынга мал чеми, дус, эм-тан дээш өске-даа эргежок чугула чүүктерни доктаамал сөөртүп, ниитинин эрге-ажыктары дээш эрестиг ажылдап турар.

— Эн-не берге рей-ге каяа таварышкан силер?— деп, аныяк чолаачы Хертек Окпан-оолдан сонуургап айтырар болзунарза, ол мынчаар харыылаар:

— Мен бодаарымга, беден рейс черле чок. Рейс бүрүзү берге, харыысалгалыг деп билир мен. Харыысалга көшкаарга-ла, рейс болбайн баар ийикпе азы ажылга саадаашкын болур, ооң кедерезе орукка озал-ондак болур болгай. Ындыг болганда, рейс бүрүзүнге машинамны ыяк белеткеп ап, техниктиг хыналлаңы чүгле бодум эвес, кол механик-биле база мурнакчы чолаачы өөрүм-биле үргүлчү кылып, аравыста сүмележип турар бис.

Ийет, мурнакчы чолаачы О. Д. Хертек шын билип турар. Чолаачы кижиге беден рейс турбас, рейс бүрүзү берге болган бедик харыысалгалыг. Рейс бүрүзүн мынчаар күүселип чанчыга бергени-биле коммунист Окпан-оол Даржаевич мурнакчыларының олуруунда быжыы-биле туруп турар. Ооң автомашиназы рейсче үнүптерине кажан-даа белен. Ол чүк сөөртүрүнүн-даа, тоннакилометрни эртериниң пландаалгаларын үргүлчү ажыр күүселип турар.

А. БЕГЗИ.

Мөнгүн-Тайга район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ОЗАЛДЫГ ПОЛИТИКА

«АКШ-тың чазааның амгы үедеги политиказының дугайында совет парлалгага үнген редакция үүлүп даштыкының парлалгазы калбаа-биле тайылбырлаарын уламчылап турар. Сөөлгү үеде АКШ-тың политиказында бооп турар тайбың хөрөөвге айыылдыг чоруктарны ук редакция чүүлү шыңгыызы-биле база бүзүрелдии-биле сагындырып турар деп тайылбырлакчыларның хөй нуруузу чаңгыс бодалга кээп турар. Чавырылдырыышкын айтырыглары, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттарның харылзааларын долгандыр АКШ-та калбарган чидиг демиселче кичээнгейни тайылбырлакчылар углардырын турар. Чавырылдырыышкынгы чаза тепсир, «соок дайынның» үезин катап өгидер деп турар болүктерниң төлөлекчилери бо демиселге иденкейжин турарын демдеглеп турар.

Америк политикада көстүп келген дүвүренчиг чаа чайгылыышкын Вашингтонуң амгы администрациязының чамдык ажылданчыларының, ооң иштинде президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы З. Бжезинскийниң угаан-сарыыл чок ажыл-чорудулгазының түнелинде болу бергенин, ындыг кижилериниң ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында харылзааларга адаанажылга байдалын турзузар дээш чүткүп турарын демдеглеп турар. «Бжезинский бодунуң бүгү профессионал ажылын Каттышкан Штаттарны болгаш Совет Эвилелин бот-бодунга удур турзузарынга соннеп келген» деп «Нью-Йорк таймс» солуп бижээн.

«Крисчен сайенс монитор» дээр америк өске бир улуг солунуңу бодалы база ындыг. Президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы «шыңгыы шугумнуң талалакчызы бооп, Вашингтонуңу амгы политиказын хевирлеп турзузарынга кол рольду ойнап турар» деп, ол солуп демдеглээн.

«Бжезинскийниң эдерзин деп кыйтырып турар политиказы—тайбыңга, айыыл чок чоруккa болгаш америк улустуң бодунга айыылды турзузуп турар. Бжезинский чазак черинге албан-дужаалды алган хүнүнден эгелээш-ле, АКШ-ты чугаалажыышкынар оруундан чайлады идерин, Совет Эвилели болгаш бүгү делегейде национал-хосталгалыг шимчээшкиннер-биле үскүлештирерин ораалдажып келген» деп «Дейли Уорлд» солуп бижээн.

Бо политика чүгле дешпиледдг хөй-пиитпин эвес, харып бодуңуң бодалы делегейде байдалга, делегейниң өөлүг болуушкунарынга чөрүшкен бооп турарын билип турар чагырыкчы бөлүктериниң чамдык элементилерин безин дуурединдиг турар деп «Дейли Уорлд» уламчылаан. Ындыг политика чуртту экономиктиг берге байдалга таварыштырар, ажыл чоктарының саңын улам өстүрүп, чурт иштинге социал бергедээшкиннерни болдурар дээрзин олар билип турар.

Совет парлалгада парлаан редакция үүлү болза, советамерик харылзааларны экижидеринге болгаш чавырылдырыышкынны быжыглаарынга Совет Эвилелиниң үүнүзүүлү бадыткан турар деп америк солуннарының тайылбырларында база демдеглеп турар. Ооңбиле кады АКШ-тың дыка хөй хөй-пиити ажылдакчылары болгаш тайылбырлакчылары делегей харылзааларынга чавырылдырыышкынны камгаларындан болгаш хаңылдырындан, тайбыңны быжыглаарындан, чепсегленишкиннерни дүжүреринден артык чугула сорулга чок деп чүвенин база бадыткан турар.

ССРЭ болгаш АКШ чавырылдырыышкын чорудуушкунунда онза рольду ойнап турар чүве болганда, совет-америк харылзааларга өөлүг үеде көстүп кел чораан экижидилге чорудуушкунун саададыры—делегейниң хөй-пиитазының сагыш салыышкынын болдуруп турар. НАТО чурттары ССРЭ-ниң тайбың сапалдарынга, чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадырынче углаган ооң иниативаларынга харыы кылдыр чепсегленишкиннерни эндере бүдүрериңге боду-ла чедирип келир шериг чарыгдалдарын улгаттырып, перспективтиг планнарны ажылдап кылып турар. Маңаа хамаарыштыр ССРЭ-ниң делегей харылзааларын экижидеринге удурланып турар кижилер тодаргай харыыны алган: Москваны чавырылдырыышкын оруундан чайлады идип шыдавас. Бо дугайын Венгрияның «Непсабадшаг» солуну айыткан.

АКШ-тың даштыкы политиказында озалдыг эргилдениң дугайында совет парлалгада хаңызы-биле анализтеп бижээн үүл болза тайбыңнын, бүгү кижи төрелгетениң амгы болгаш келир үедеги хуусалымының дугайында Совет Эвилелиниң сагыш човаа турарын херечилеп турар деп Братиславада «Прага» солуп демдеглээн. Совет-америк харылзааларда дайын болгаш тайбың айтырыышка кол рольду ойнап турары билдингир. Кижи төрелгетениң дайын аныылыдан чайладырының чаңгыс оруу бар, ол болза, делегейде дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының чорудуушкунун хаңыладыры, чурттар болгаш улустар аразында бүгү талалыг кады ажылдажылганы калбартыры болур. Бир эвес АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери бо саңал дээш туржур болза, олар Совет Эвилелиге хамаарыштыр боттут политиканы чорудар, артык күш алыр, пропагандисчи кампания кылыр азы политиктиг садыглажыышкын кылыр сорулганы салбас ужурлуг.

Бир эвес америк администрация харылзааларны соодар, харын-даа «соок дайынның» угланыышкынын бодунга алыр болза, ындыг политиканы деткириниң кандыг-даа барымдаазы чок. Бистиң чуртувус Европага кады ажылдажылга эргилдезинче шилчээн. АКШ-тың ындыг озалдыг угланыышкынының түнелинде чавырылдырыышкынның ындыг үре-түнелин үзүткан каарга канчан тааржыры?» деп барын-герман «Унзере Цайт» солуп бижээн.

(СЭТА).

ТӨЛЕВИЛЕЛ

ОТТАВА. (СЭТА). Күштүг бооп турар конституцияга чазалгалар киирер дугайында хоолдуу төлевилелин федералдыг парламентиниң общиналар палатазынга чугаалажын кооруу-биле Канаданың премьер-министри П. Трюдо киргеп. Хоолдуу төлевилели парламентиниң үстүү палатазын—сенатты федерация палатазы-биле солуурун көрүп турар. Палатаның 118 кежигүннериниң чартыны Канаданың 10 можулары, а өске чартыны общиналар палатазы сонгуур. Сенаттан ылгалыштыр федерация палатазы общиналар палатазының түүлдүүгүнген хоолдуу төлевиделдерин күш чок болдурар эргеш чок болур. Федерация палатазы федералдыг хоолдуудулганың айтырыгларын шинтирээр болгаш дээди судтуң кежигүннерин бадылаар.

Конституция реформаларының планын ийи чаалыг кылдыр тургускан. 1979 чылдың июль 1-де чедир эргелер дугайында хоолдуу хүлээн алыр болгаш сенатты федерация палатазы-биле солуур. Бир эвес можуларның фонззрели алдынар болза, 1981 чылдың ортузунга чедир Канада чаа конституциялыг болур. Ол конституция Британ Соңгу Америка дугаймында эргижирээн актыны солуур. 1867 чылда хүлээп алдынган ол акт өзүтаар амгы үеге чедир Канада күрүнеңиң баштыны англан кадын хаан бооп келген.

ТРЭ-НИ СОЙГАЛААН

ГАВАНА. (СЭТА). Заирде болуушкуннарга Кубаның «холгаарлап киржишкининин» дугайында хоп-меге буруудадыышкынны кылган ТРЭ-ниң бак ажыл-чорудулгазынга шинтирлии-биле буруу шавыышкынны куба «Верде Оливо» журнал кылган. Ол кампаниянның сорулгазы болза Африканың иштики хөрөктеринге НАТО чурттарының турамыкнай холгаарлап киржишкинин агартыры болур деп, ол журнал адыткан. АКШ-тың эн-не реаксылыг, милитаристиг бөлүктери «соок дайынның» үезин катап туруузарынче чүткүп турар. Ынчалза-даа делегейниң хөй-пиитизи бодун ТРЭ-ниң хоп-мегезинге алыспас. Ол хоп-мегени ТРЭ бүзүреднишкиннер-биле бадыткап шыдавас. Чүте дээрге ындыг бадыткаашкынар чок.

Өске чурттарның иштики херектеринге каржызы-биле ТРЭ-ниң холгаарлап киржишкининиң дугайын айтып тура, америк разведканың ажыл-херектериниң дадазынга Плайя-Хиронга хөлезиленикчилериниң халдап киргенин организастааны, президент Сальвадор Альендеге баштаткан Чилиниң хоолдуу өлүгаар чазаан дужургени, Фидель Кастрону болгаш күрүнелериниң элээн каш өске удуртукчуларын өлүрер дээн халдаашкынар. Анголага чажыт операцияларны чорутканы болгаш өске-даа чүүлдер киирер деп, журнал демдеглээн.

Заирде болуушкуннар-биле холбаштыр Кубага болгаш ССРЭ-га хамаарыштыр ТРЭ-ниң буруудадыышкынынга хамаарыштыр чүл дээрге, даштыкы херектер талазы-биле сенат комиссиязының даргазы Дж. Спаркмэн оларны барымдаа-чок деп тодаргайлаан деп, журнал демдеглээн.

БЕРГЕДЭЭШКИНДЕН УШТУНАР ДЭЭШ

ПАРИЖ. (СЭТА). Капиталистиг кол күрүнелериниң удуртукчуларының дээди деңнелге ам болур чөвүлел хуралдарын француз парлалга «улут маневрлар» деп адаан. Июльдуң эгезинде Бременге ниитидежилгелериниң Европа чөвүлелиниң сессиязы болур. Он хонук эткен соонда Боонга экономика айтырыгларының талазы-биле чөвүлел хуралга АКШ-тың, Канаданың, Японияның, ГФР-ниң, Францияның, Англияның болгаш Италияның удуртукчулары чыглып келир. Аваа чедир ГФР-ниң канцлери Г. Шмидт француз болгаш америк президентилер-биле болгаш Великобританияның премьер-министри-биле ужуражыр. Тайылбырлакчыларның демдеглеп турары-биле алырга, ол чөвүлел хуралдарының кол сорулгазы болза капиталистиг делегейниң чуртаан эртип турар экономиктиг - үр кризизин ажыр эртери-биле кады хөделишкиннер дугайын дугуржуп алыры болур.

Ам болур деп турар чөвүлел хуралдарның түнелдеринге хамаарыштыр улут ынаныышкынны ында кылбайн турар. «Эко» деп француз солуннуң онаадап демдеглээни-биле алырга, ол хуралдарга киржип турар чурттарның национал эрге-ажыктары барык-ла үргүлчү дөмей эвес. Барын чүктүн экономиказының кризисти ажыр эртериңе кол аар чүүктү, чижээлээрге, Каттышкан Штаттар өске чурттарга онаарынче ораалдажырындан ойталавайн турар деп, ол чериниң элээн каш тайылбырлакчылары демдеглээн.

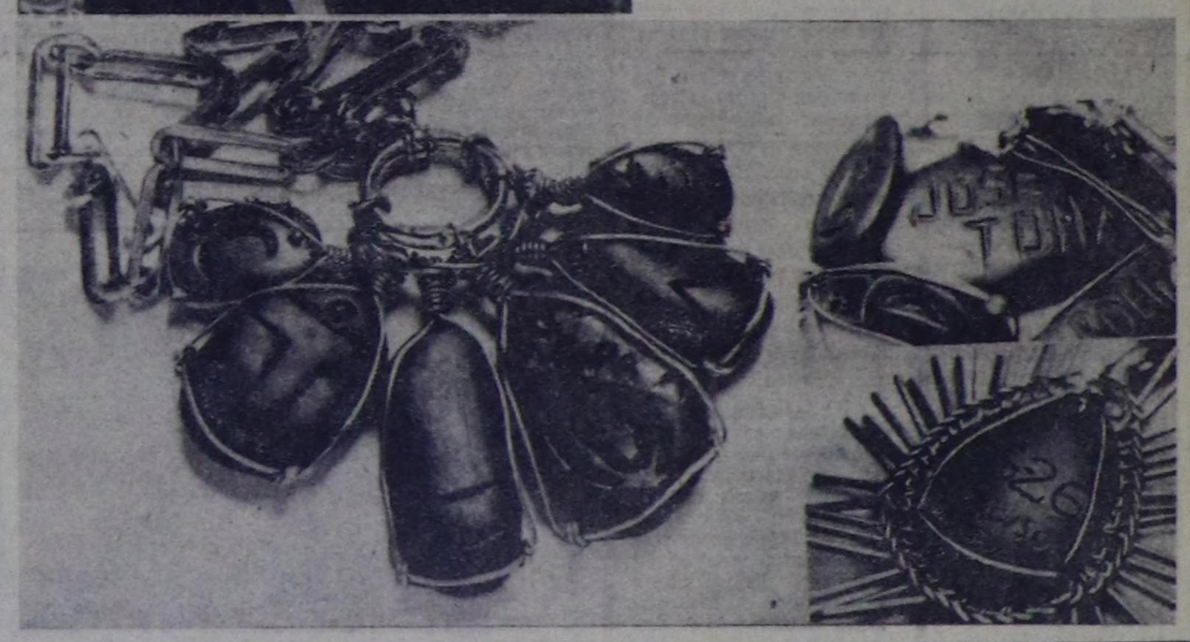

ӨЛГЕННЕР САГЫНДЫРЫП ТУР

ГДР-ниң сураглыг кинематографистери В. Хейновскийниң болгаш Т. Шоймаңның чаа ажылын «Өлгеннер ыыттавас эвес» деп адаан. Ол болза Чилиге фашистиг үймээнниң дугайында, шериг хунтазының ханыг кем-херек үүлгедишкиннериниң дугайында оларның сески документалдыг фильми болур. Чаа фильм Пиночеттиң бөлүүнүн Улусчу чаңгыс эптин чазааның политиктиг сураглыг ажылдакчыларын өлүргениңе киржип турганын сойгалаан илереткен.

Фильмден үзүндүлер: Чилиниң президентизи Сальвадор Альенде болгаш ораалкчы президент, Улусчу чаңгыс эптин чазааның иштики херектер болгаш национал камгалал министри Хосе Тоа олар; концлагерьге хоругдаттырганнарның Досон ортулуктун даштарын тураскаал белектер кылып алган. Мурнунда национал камгалал министри чораан О. Летельер «С-26» деп дугаарлыг чораан.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ПАРТИЯНЫ ҮНДЕЗИЛЭЭН СЪЕЗД

РСДРП-ниң II съездизиниң 75 чыл болур оюнга уткуштур

РСДРП-ниң ийги съездизи ажыттынган хүнден бөөр 1978 чылдың июль 30-де 75 чыл болур. Ук съездиге чаа хевириниң пролетаржы партиязы — большевиктер партиязы үндезилеттиниң тургустунган, Бистиң чуртувуста болдунган кайгамчык улуг чаартылгалар В. И. Ленининиң тургусканы Коммунистиг партиялың ажыл-чорудулгазы-биле тудуш харылзаалыг. «Бистиң бо хүннерде үнүп келгенивис улуг бедиктерже оруктуң эгезин РСДРП-ниң ийги съездизи салган деп чүвени бистер утпайн келген бис, кажан-даа утпас бис» деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан. («Правда» солун. 1973 чылдың июль 14). Оппортунизмниң туружукче чайгылын нире берген ийги интернационалдың социал-демократтыг партияларындан Ленининиң тургускан партиязы бодунуң ниити характериниң болгаш төөгүлүг ужур-дузазының талазы-биле шуут ылгалдыг болган. Ниитилелди револючу өзү-биле чаартыры дээш бүгү пролетариаттың калбарган шимчээшкинин чүгле ол удуртуп-баштаар аргалыг апарган.

Өзүлүг револючу, оппортунизм-биле кажан-даа эптеш чок болган пролетариаттың бодунуң социал хосталгазы дээш демиселин баштап шыдаар, массаларның хөөнүг эрге-чагыргага удур демиселин удуртуп шыдаар. Россияны помещиктерден болгаш буржуазиядан чаалап ап шыдаар болгаш пролетариаттың диктатуразын хандырыптар чаа хевириниң партиязының дугайында өөредигин В. И. Ленин ажылдан кылган.

Чаа хевириниң партиязы—ол дээрге, револючу теорияның практика-биле тудуш харылзаазының боттанылышкынды-ыр. В. И. Ленин ол партияның идейлиг болгаш организастыг үндезиниериниң бүгү талалыг ажылдан кылган. Чаа хевириниң партиязының идейлиг үндезини марксисчи-ленинчи теория апарган. Ук теория кандыг-даа байдалдарда шын уг-шигин тын алыр арганы бөөр, төөгүде бооп турар болуушкуннарның аразында харылзааларны болгаш пролетаржы шимчээшкинин чорудуушкуннарын база келир үелери перспективаазын баш удур тодарадын алыр күүлүг чепсек бооп турар. Ол—ажылчын ангыны бодунуң эчис сорулгазы дээш демиселин угаан билириңге өөретишаан, база ону чедип алырының оруктарын болгаш арганларын айтып берин турар. «Бүгү социалистиг каттыштырып турар револючу теория чок болза кандыг-даа социалистиг партия быжыг эвес болур» деп, В. И. Ленин өөредип чораан. Олар ол теориядан боттарының бүзүрелин быжыктырып ап, боттарының демиселинин болгаш ажыл-чорудулгазының бүгү аргаларын өөренип алыр ужурлуг.

Марксисчи-ленинчи теориялың кол-кол үүлдери РСДРП-ниң II съездизинге хүлээп алдынган партиялың Программазында чыыттынган. Капиталистиг тургузугнуң хаңы характеристикаазы, социалистиг революцияның боттуг эргежок чугула апарганы Программада ханызы-биле тодараттынган. Ниитилел-экономиктиг формация болур капитализм төөгү талазы-биле бодун чурттан эткен болгаш хөөржүттүрериниң кырында келген деп ында бижээн.

Ук Программада ооң ыдай револючу чаартылгалар болгаш социализм тургузуушкуну үүлүн пролетариаттың диктатураазын тургусканы-биле боттанып болгаш ол диктатурага удуртукчу рольду коммунистиг партия ойнаар ужурлуг деп айыткан. Револючу партияның пролетаржы эвес ангылар-биле болгаш чонуң кезектери-биле харылзаа-хамаарылгаларының дугайын Программа тодараткаш, тараазынар болза пролетариаттың эвилелчизи болур деп айыткан. Ажылчын ангы бүгү демократтыг күштериниң баштычызы болур болгаш демократтыг база социалистиг сорулгалар дээш демиселди билдилиг таарыштырып башкарар хүлээлелиг.

Национал айтырыгны шын ниитилирлээриңе база хаанның чазакка болгаш капитализмге удур бир демниг шаап халдаарынга бүгү пашиларны каттыштырарынга дузалаар пролетаржы интернационализмниң идеологиязы ийги съездиге долузу-биле тиилээн.

РСДРП-ниң II съездизинин хүлээп алган Программазы марксисчи-ленинчи эртемниг мировоззрениеге долузу-биле даянган болгаш төөгү хөгжүлдезинин боттуг дүрүмнериңе дүжүп турар. Капитализмден социализмче шилчиниңиннин үе-чадазының кол-кол негелдери ында бижиттинген. Марксизм-ленинизм болза партияның револючу демиселиңе ооң идейлиг үндезини болурун Программа быжыглап айыткан.

В. И. Ленин чаа партияның идейлиг үндезиниериң ооң организациязының үндезиниериби-биле тудуш харылзаалыг кылдыр көрүп турган. Чүгле эртемниг коммунизмниң туружунда турар эки организастаттынган болгаш бедик сагылга-чурумнуг партия ажылчын адгының хосталга дээш шимчээшкинин төлептиг баштап шыдаар болгаш ону тиилелгете чедирер деп баштыңчывыс демдеглээн. Ажылчы чонарның массаларының политиктиг баштыңчызы болур бодунуң ролюн боттандырып шыдаар шиңээлиг болурда партия өзүлүг револючу организастыг өгелерге туруштунган турар ужурлуг.

Марксисчи партия—ажылчын ангының неезз, ооң мурнакчы болгаш медередиг отряды болур деп, В. И. Ленин өөредип чораан. Ону бүдүн ажылчын ангы-биле холуп болбас херек. Ажылчын ангының чүгле массаларының мурнуку одуруунга херек кырында чорун шыдаар эң эки элементилерин партия бодунга хаара туткан турар ужурлуг. Ооң-биле чергелештир партия бодунуң ангызының организастаттынган отряды болур. «Эрге-чагырга дээш демиселге пролетариаттың организациядан өске чепсек чок» деп, В. И. Ленин бижээн. (Чогаалдарының долу чыындызы, т. 8, арын 403). Партияның бүгү кежигүнери ажылын бир демниг чоруткан турарын Ленин негеп чораан. Чүгле бедик организастыг чорукту байдалында партия бүгү коммунистериниң үзел-бодалын, күзелсоруун болгаш ажыл-чорудулгазын каттыштырып шыдаар. Партияга кежигүн болуп бактаан кирериниң шыгыы негелделери ындыг партияны тургузарынга дузалаан болур. Партия кежигүнү бүрүзү ооң кайы-бир организациязынга бактааган болгаш ажылдаан турарын В. И. Ленин негеп чораан.

Пролетариаттың партиязындан өске организациялары база бар, оларга профсоюлел, кооператив, аныяктар организациялары болгаш өске-даа организациялар хамаарыштыр. Партия болза ажылчы чонарның өске бүгү организацияларын удуртур хүлээлелиг ангы талазы-биле организациялың эң дээди хевири болур. Партияның күжү—ооң массалар-биле харылзаалында. Партияга эң айыылдыг үүлдериниң бирээзи болза ооң массалардан хоорулчак байдалдыг апаарында дээрзин В. И. Ленин баш удур чагыр чораан. Партия бодунуң ажылчорудулгазын ажылчын ангының амыдыралы-биле, ону дамчыштыр бүгү ажылчы чонарның ажыл-амыдыралы-биле доктаамал холбап чоруур болза, ол чүгле ынчан амыдыралы болгаш ат-алдарлыг болур.

Партияның организастыг тургузуунуң болгаш ажылчорудулгазының үндезинин салган принцибин болза демократтыг централизм болур. Демократтыг централизм демократия-биле тудуш харылзаалыг болур ужурлуг. Централизм биле демократияны шын дүүштүрген байдалда партияның даянчы арга-шиңээзин хандыртынар. Демократтыг централизм кандыг-даа айтырыгны чуталажын көрүп турар үеде партияның бүгү кежигүнериниң болгаш организациларының түнелинде чавырылдырыышкынның ындыг үре-түнелин үзүткан каарга канчан тааржыры?» деп барын-герман «Унзере Цайт» солуп бижээн.

Партияның организастыг үндезиниериниң дугайында баштынчыыстың ажылдакылган чүүлдери РСДРП-ниң II съездизинге хүлээп алдынган партияның Уставы болгаш Программазы В. И. Ленининиң болгаш ооң чаңгыс үеелдиглериниң өзүлүг пролетаржы партия—большевиктер партиязын тургузар дээш үр үеде чорудуп келген демиселинин долу тиилелгези болган. Ынчангаш ооң-биле Россияның болгаш делегейниң ажылын шимчээшкининиң хөгжүлдезинге чаа үе-чаданың эгези салдынган.

В. И. Ленининиң ажылдан кылганы партияның организастыг болгаш идейлиг үндезиниери СЭКП-ниң фундаментизи бооп келген болгаш бооп артар-даа. Өске чурттарның коммунистиг партиялары ол үндезиниери база-ла долузу-биле алган. Ажылчын ангының авангарды болур коммунистиг партиялар деннечи идеяларны удуртулга болдурбушаан амгы үеде делегейде эн-не улуг салдарлыг политиктиг күштер апарган.

Т. ПОПОВ.

төөгү эртемниериниң кандидады.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

БИЧИИ ЧАШТАРГА

Нарынның Культура бажыңынга янзы-бүрү солун хемчеглер бо-ла болур. Аңаа районнуң Культура бажыңының специалистери боттуг дузаны чедирип келгеннер. Черле ынчаш Нарын суурнуң хөрээженнер чөвүлели, көдээ Совет, Культура бажыңы демнежип ажылдап турарлар. Чоокта чаа аңаа бичии чаштарга тураскааткан солун хемчегни эрттирген. Бичии уругларлыг болган сес аныяк иелерни ажы-төлү-биле кады сценада чалап олурткан. Көдээ Совет секретары Саң-Хөө Наңылмаа төрүттүнгениниң дугайындан херечилелдерни байыңналдыг байдалга тыпсып, ада-иелерге байыр чедирип, уругларын төлептиг хамаатылар кылдыр кижизидерни чагаан.

Райкууксомнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчызы Мая Дечин өг-бүлеге ажы-төл кижизидилгезиниң дугайында бистиң Конституцияларывыста магадылаттынган эргелер, хүлээгелер дугайын чугаалап таныштырган.

Б. КЫРГЫС.

Солун эрткен

Баян-Кол суурнуң Культура бажыңынга «Кушажылчы Аңдар» орденниң эдилекчилери, совхозтуң мурнакчы малчыннары Андрей Содунам, Михаил Хурбе, чоларчы Ховалыг Хирлиг-оол олар-биле ужуражыышкын болган. Күш-ажылдың шолбаннарының чедиишкининериниң дугайын кежээниң киржикчилери сонуурганнар. Ужуражыышкын соонда мурнакчыларга тураскааткан солун концертти Баян-Кол школазының өвереникчилери көргүскеннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Кызыл район.

Лагерь ажыттынган

Чоокта чаа Чадаананың С. Тока аттыг пионер лагериниң ажыдыышкыны болган. Бирги сезонда 80 оолдар, уруглар аңаа дыштанырлар. Ажыдыышкынга районнуң улус өредилге килдизиниң эргелекчизи Ч. Кара-Монгуш сес ап чүве чугаалаан, а пионерлер боттарының белеткеп алган концертин көргүскеннер. Ажыдыышкын дыштанып келген уругларның спортчу маргылдаалары-биле болгаш одаг салганы-биле доозулган.

Чуңма анайы

Ийме ортумак школазының үстүү класстарының өвереникчилери узун маршруттуг турисчи походка чорааш келгеннер. Малчыннарның аалдарын кезип, шаандакы өгнүң эт-хереиселдерин тыпкылааш, школа музейинге салганнар. А солун болган чүве—өвереникчилер Хөр-Тайгадан чуңмэ анайын тудуп алганы болур. Эмистиктеп эмзирип, чемгерип турда, ук чуңмэ анайы ам халып турар кылдыр өзүп келген.

А. МОНГУШ.

Көрүлде

Чоокта чаа Хандагайтының Культура бажыңынга районнуң агитбригадаларының көрүлдези болуп эрткен. Ол көрүлдеге Саглының агитбригадазындан өскези шупту киришкен.

Түннелинде Хандагайтының «Чадаган» агитбригадазы бирги черни алгаш, бирги чергениң диплому, өртектиг бараан-биле шаңнаткан. Ийиги черни Чаа-Суурнуң өдөө Культура бажыңының Аян аттыг агитбригадазы алгаш, ийиги чергениң диплому, өртектиг бараан-биле шаңнаткан.

Т. МАЙЫНДЫ.

ЧОРГААР ЧАЛЫЫ САЛГАЛ БИС

Сөзү А. Даржайныңы.

Аллгазы Р. Кевденбильдин.

Чаңгыс хүннүң кежин-биле чурттап,
Чажывыстан каймыыс-даа чаңчыкпаан.
Хереледиген күзелге чалгынналгаш
Келир өйнүң салым-чолун бодаан.

Чуртталганың чулуу,
Чуртувустуң чечээ
Чонувустуң ыңаа
Чоргаар чалыы салгал бис.

Аныяктың девин-биле ыптыгып,
Аткан дагның хереливиден одунгаан
Ада-чурттуң кырын дургаар ужугар
Аян ырлыг, соруу күштүг иштилер.

Үнген хүннүң хаазы,
Үжүүр чоннуң чоргаары.
Улуг чурттуң дарганы,
Уран-шевер чалыылар.

Азаларның маадыр түрүн дөзээн
Алдар-адын ажыл-биле байытканы,
Шырай-арның хүлүмзүүг челээштээн
Шыдал-күжү шактан шакче немешкен

Хоозун өске хөөнү чок
Коргун сүртеп чорбас,
Тайбың иштиң шынчы
Дайынчызы эреетер.

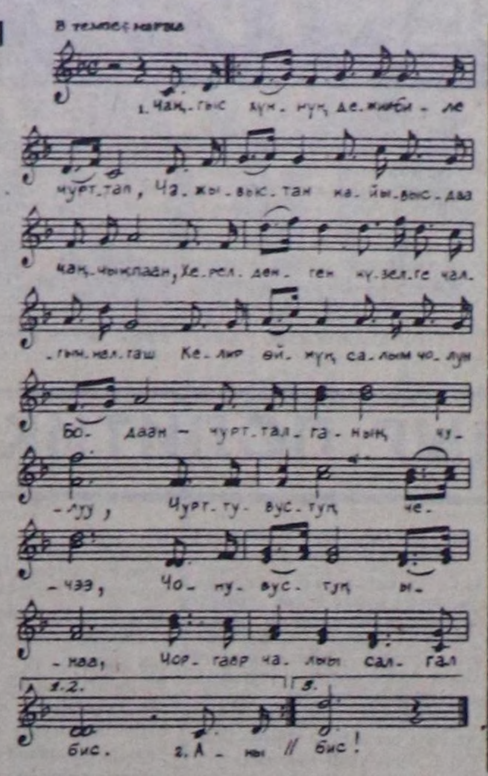

Найыралфестивалы

«СОВЕТТЕР ЧУРТУНУҢ ЧАЛЫЫ НАЗЫНЫ»

ВЛКСМ-ниң 60 чылынга, аныяктарның болгаш студентилергиниң XI Бүгү-делегей фестивалынга тураскаатканы Чөөн Сибирьниң аныяктарының найырал фестивалының программазында кирип турар «Советтер чуртунуң чалыы назыны» деп киноделяның байырлыг ажыдыышкыны дүүн болган.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарындан бээр-ле кино уран чүүлү совет кижилерниң, ылаңгыя, аныяк-өскеннің кижизидилгезинге ачылыг салдарын чедирип келгенин ол демдеглээн. Совет кинематографил төөгүлүг орукту эрткен, оон кижизидикчи салдары улуг.

Киноделяның ажыдыышкынынга Тыва АССР-ниң болгаш РСФСР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук. ВЛКСМ обкомунуң секретары А. А. Серен олар чүве чугаалап, аныяктарга байыр чедирген. Байырлыг ажыдыышкын соонда аныяктар «Тайгага сегиржип алыышкын» деп кинону көргеннер. Киноделяның дүргүзүнде янзы-бүрү солун киноларны көрүкчүлерге бараалгадыр.

БИСТИҢ ААЛЧЫЛАРЫВЫС

ВЛКСМ-ниң 60 чылынга, аныяктарның болгаш студентилергиниң XI Бүгү-делегей фестивалынга тураскааткан Чөөн Сибирьниң автономнуг республикаларының, областарының найырал фестивалынга киржири-биле Хакас автономнуг областың төлээлерин дүүн найысылал Кызылга уткуп, хүлээп алган. Делегацияны ВЛКСМ Хакас обкомунуң ийиги секретары Михаил Алексеевич Саражаков удуртуп чоруур.

Найырал фестивалынга киржири-биле хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Алексей Тороков, дүүзаалакчы Василий Кузургашев, эгелеп чоруур шулукчу Михаил Торбостаев, областың хөгүм-шин театрының артизи Нина Тугужекова болгаш телевидениениң чурукчузу Владимир Бутопаев олар чедип келгеннер.

Алмаз чурту солаңгылыг Якутиядан ВЛКСМ обкомунуң секретары Артур Алексеевке удурткан найырал фестивалынга киржир болук база чедип келген. Оларның арасында хамаатты, Ада-чурт дайынчарының киржикчизи, Ленин орденниң эдилекчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң алдарлыг ужудукчузу Валерий Ильич Кузьмин, Ленинчи комсомолдуң шаңналының лауреады, судно тудуунуң директорунуң оралакчызы Валерий Патриттий, хомусчу, Покровская ортумак школазының математика башкызы Сирвдон Шиншигип, Бүгү-эвилелдиң уран чогаадылга фестивалының лауреады, өдөө культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Екатерина Егорова, эрткен чылдың Якут АССР-ниң капсагай хүрешке республика чемпиону, № 20 ортумак школаның күш-культура башкызы Максим Васильев олар бар.

Фестивальга киржири-биле кожа-хелбөө Даг-Алтайдан «Алтайның шолбаны» солунуң корреспондентизи Токшын Торбоков, Бүгү-эвилелдиң уран чогаадылга фестивалының лауреады, башкы Зоя Тонтокова, чурукчу Егор Токоеков, библиотекарь Маргарита Левицкая олар ВЛКСМ Алтай обкомунуң секретары Валентина Левицкаяның удуртулгазы-биле чедип келгеннер.

Аныяктарның найырал фестивалынга Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Намгаевич Хомушку, эки турачы Монгуш Шиншович Даваа база чалатканнар.

Кожавые Моол Арат Республиканың төлээлери база фестивальдың киржикчилери.

ЧУРУКТА: Моол Арат Республикадан келген «Найырал» фестивалының киржикчилери Совет Эвилелиниң Маадыры Чүргүй-оол Хомушку биле болгаш эки турачы Даваа Монгуш олар-биле чугаалажып турары.

Б. КЕНЕШ.

В. АМЫРНЫҢ фотозу.

БЕРГЕЛЕРГЕ ТОРУЛБАЙН

БИЛИИН БЕДИТКЕН

Тыванын хемнери ужарларлыг, саарыглар-лыг, оол эриктерин дүргаар үнген үнүжү хөй, кат, тооруктуг. Оны кижи магадан ханмас. Ынчангаш туристернин кичээнгейин хаара түткан. Оон уламыдан чылдың-на чурттун өске хоорайларындан кээп турар туристернин саны өзүп орар. Тываның туристи клубтарында суг туризминге хандыкшылдыг кижилер база көвүдеп турар. Олар Тере-Хөлүк Балыктыг-Хемни, Тожунуң Улуг-О-ну куду байдарка-лар-лыг, үрүп каан салдарлыг туристеп турганнар.

Ону барымдаалааш, суг туризминиң техниказының талазы-биле билигни бедидери-биле маргылдааны Элегес хемге чоокта чаа эрттирген. Аңаа Кызыл, Ак-Довурак, Туран, Красноярск хоорайларының командалары киришкен. Пайысылалдың «Демир-Сал» туристи клубунуң төлээлери бирги черни алган.

А. НИКОЛАЕВ.

БЕЛЕТКЕНИП ТУРАР

Туризм болгаш чүк тыварының талазы-биле Бии-Хем районнуң школачыларының эзлчеглиг чаңчыл болган маргылдаазы Туран хемнин кыдыынга болган. Оон программазынга түктү тывары, туристерге таваржыр бергелерни эртери, туристи ралли, тыва хүрешке, волейболга маргылдаа, эн эки туристи ыры болгаш өске-даа чүүлдер кирген турган.

Үш хүн болган маргылдааның түннелинде үстүү класстарның өвереникчилериниң Аржаан ортумак школазының туристери бирги черни алган. Сес чыл школаларындан өөктүн өвереникчилери шылгаран.

Тинлекчилер республика маргылдаазынга киржир эргени алган, хынамчалыг белеткенип турарлар.

Х. БАЙ-КАРА.

Туризм — дыштанылганың бир хевири болбушаан, кандыг-даа назылыг кижиниң күш-дамыр сайзыралынга улуг салдарны чедирип турар. ВЛКСМ-ниң 60 чылынга туризм болгаш экскурсия талазы-биле область чөвүлелиниң, республиканың «Спартак» эки тура спорт иштилелиниң чылдың-на эрттирип турары часкы туризмдезі туристернің аразында пеитергей болу бергеи.

ВЛКСМ-ниң 60 чылынга тураскаатканы бергезиниң талазы-биле өзүп-дамыр категорияның походтарын бо чылдың апрель 27-ден май 17-ге чедир эрттиргеи.

Туриадага 70 ажыг кижи киржип, олар бергелерге торулбайн Цаган-Шибэту, Шапшал (Бай-Тайганың девискөөрүнде) сыннарның бедик баштарынче үүнүп, төрээн черин улам хаңдыр өөренип ап, туризм талазы-биле практиктиг билиин ханылаткан.

Республиканың районнарындан, Кызыл, Туран, Ак-Довурак хоорайлардан база Красноярскиден, Томскиден, Омскиден келген спортчулар-туристер он ийи болукке үстүп алгаы, бергезиниң талазы-биле бирден бешки категорияга чедир бедиктерни, даглар-ны үнгеи.

«Тыва даг-дүгү» комбинатты рудниги-нде геолог Владимир Загвоздкинге удуртканы болуктуң аян-чорук кылып чораанының дугайында кысказы-биле таныштырар-дыр бис.

«Мөңгүлек» туристи клубтуң бир болүү бергезиниң талазы-биле дөрткү категорияның походуны Бай-Тайгада Чинге-Каттың хемниң Барлыкче кирген аксында эгелээн. Болуктуң составынга кирип чорааннар: Владимир Загвоздкин (удуртукчузу), Кызыл-Мажалык биле Суг-Аксы школаларында күш-культура башкылары Надежда Эртине-Очур, Сарыглар Наадым, Красноярскиниң өөнүг металлдар институдунуң студентизи Геннадий Чаптыков, мен.

Чинге-Каттың эгелеп аккан чери Кара-Оюк даанын кырынче үнер сорулгалыг бис. Май 1-ниң хүнүнде даг-ның кайы талалап үнерин көрүп чордувус. Барыын талазы-биле үнерин шиитпирлээш, май 2-де эртен эрте турган, бедик даг үнер, менги дош оар дериг-херекселдериниг алгаш, чоруптувус. Тайга тумаанаан, чүү-даа көзүлбес. Меңгиге чедип келдириниске туман арлы берген. Дагларысты бутка быжыы-биле шарып алгаш, камгалал хендирге коштунчуп алгаш, бедикче үнүпкен бис. Үш шак хире чораап, Кара-Оюктуң кырынче үнүп келдиниг. Оон бедин даладай деннелинде 3350 метр. Моон мурнунда боже кым-даа үнмэзин плерээн, бистер баштайгы үнүүшкүнү кылган болдувус.

Бистиң маршрудувус соңгу Цаган-Шибэтуну, мурнуу Шапшалды одуртур чүве болганда дараазында эртен Ак-Хем бажынче углаптывыс... Оруувус оон ынай Мунхуликтиң кырынче үнгеш, Маганаты хемче кирер ужурлуг. Даглы моолдап адаан, тывалап Мөңгүлек дээр. Мунхуликтиң соңгу талазында менги баарынче бадып ора, хорумнар аразында үш майгынны эскерип кагдывыс. Аңаа чеде бердиниг. Альпинизм талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастери В. А. Светлаковка удуртканы Красноярск хоорайның «Буревестник» эки тура спорт иштилелиниң альпинистериниң лагери болду. Кызыл-Хая даглар-ының кадыр сүүрлериниг шенелде үнүүшкүнер кылып турарын бистерге таныштырды. Шынап-ла, альпинистер үнүп болур кашпалдар, кадыр туруглар Тывада эвээш эвес. Цаган-Шибэту биле Шапшал сыннарында безин хөй.

Парлалга хүнү—май 5-те аяс хүн болган. Мунхуликтиң кырынче үнерин шиитпирлеп алган бис. Оон бедин 3579 метр. Бедээн тулум-на орук бергедээн: меңгинин кадыры аажок, инек дег даштарлыг хорум... Ынчалза-даа тура-соруктуг туристер бүгү-ле арга-ларны ажылап чораап, Мунхуликтиң шыпшык бажынга кежээкинің 7 шак 30 минутада үнүп келдиниг. Кызыл туристериниң бир болүүнүң бо бедикте арттырып каан бижиин тып алдывыс...

Шапшалдың эң бедин—Ак-Оюкче баа үнүп чордувус.

Цаган-Шибэту биле Шапшалдың сыннары дошкун ягаар-бойдустуг. Аяс-даа хүннерде меңгилер кырынга хат үүктелбес. Дүшке чедир ягаар эки турза-даа оон соонда бүргеп, чаяй бээр азы хадый бээр.

Чартык ай дургузында чаңгыс-даа аалга таварышпадывыс. Бай-Тайганың «Бай-Тал» совхозунуң сарлык кадарчызы Сержинмаа Бидит-ооллуң Чоон-Хем унунда өөнге баштай кирдиниг. Оон баткан, Бай-Тал суурну тавараап, Тээлиге чедип келдиниг.

Мурнуусуда салдынган сорулга күүсеттинген. Бистиң болук кадыр-берт, тайга-сынныг черлеп иштиг-биле 240 километрни чадаг эрткен. Далай деннелинден үш муң метр ажыл турар беш артты ашкан, монге меңгилиг беш бедиктин, үш арттың кырынче бир дугаар үүнүшкүнүн кылдывыс.

Хөрээжен туристер Надежда Эртине-Очур биле Сарыглар Наадым эрестиин, тура-соруктуун көргүскеп.

М. ХОВАЛЫГ,
турнаданың киржикчизи.

Республиканың бешки туриадазынга үүгле Тываның эвес Красноярскиниң, Томскиниң, Омскиниң туристери киришкен. Олар он ийи болукке үстүп алгаш, Цаган-Шибэту, Шапшал сыннарынга аян-чорукту кылып, боттарының мурнунда салдынган сорулганы чедиишкинниг күүсеткеннер.

Болук бүрүзү моон мурнунда туристер үнмэзин ийи-үш хире бедиктерже үнүп, оон бедиин тодарадып, чамдыктарынга аттарны тывыскан. Кызылдың «Демир-Сал» туристи клубтуң кежигүнү А. Трояковтуң удуртканы болүү бир бедикке «ВЛКСМ-ниң 60 чылы» атты тывыскан.

ЧУРУКТА: ВЛКСМ-ниң 60 чылы аттыг бедиктиң ниити хевири.

А. ТРОЯКОВТУҢ фотозу.

Делгелге ажыттынган

Кызылда паркты делгелге залында бистиң чурукчуларывыстың аныяктарның болгаш студентилериниң XI Бүгү-делегей фестивалынга тураскаатканы делгелгези ажыттынган. Ында хоочун болгаш билдингир чурукчулар В. Ф. Дёмин, С. К. Ланзы, Т. Е. Левертовская, Г. Л. Торлук, С. Ш. Сарыг-оол, И. Ч. Салчак, уран-шевер мастерлер Х. К. Тойбухаа, Р. И. Аракчаа боттарының ажылдарын бараалгаткан.

Бо делгелгениң киржикчилериниң хөй кезии аныяк авторлар. Оларга В. Ховалыг, Ю. Деев, С. Монгуш, Д. Дойбухаа, С. Кегел болгаш оондаа өскелер хамааржыр. Бистиң аалчыларывыстан аныяк алтай чурукчу Е. Токоеков, хакас чурукчу В. Бутопаев олар ол делгелгеде киржип турар.

Төрээн чериң билир сен бе?

УЛУГ-ХЕМ

ССРЭ-ниң болгаш делегейниң эң улуг хемпериниң бирээзи күчүлүг Улуг-Хем (Енисей) Чөөн Саяда Кара-Балык деп бедик даглар хөлден эгезин алган. Бассейнинің шөлү болгаш суунуң хойунуң талазы-биле Совет Эвилелиниң хемнериниң аразында од бирги черни эзлеп турар. Оон узуну дөрт муң ажыг километр. Чээрби муң хире улуг болгаш бичии хемнериниң суун каттыштырган Енисейниң Соңгу Доштуг океанче кирип чыдар акеы бежен километр хире калбак.

Республиканың чаа тудугларынга ыышты Бии-Хемни куду Тожудан салдың балыры, Тожуже үлетүр болгаш аъш-чем бараанналры, тудуг материалдарын бада өске-даа улус ажыл-агыйының чүктерин соортуп чедирип турар. Ол ышкан «Заря» теплоход пассажирлерни аргыштырар чугуда транспорт болу берген.

Совет кижи Енисейниң күжүн чагырып ап, улус ажыл-агыйынга бараап болдурган. 1972 чылда делегейде эң улуг Красноярск гидроэлектростанцияны долу күчүзү-биле ажылдап эгелээн. Хаанныг Россияга ажылдап турган бүгү электростанцияларның күчүзү Красноярскиниң гидроэлектростанциязы-ны-дан беш катап эвээш турган. Красноярск ГЭС-ти лудуптарга Енисей чүс метр өрү көлүрүлген, далай узун дургаар дөрт чүс километр чаттылып чоруткан.

Амгы үеде Енисейде делегейде эң-не улуг Саян-Шушенск ГЭС-ти тудуп турар. Тудугжулар мурнунда алган социалистиг хүлээлгелерни эде коргеш, гидроэлектростанцияның баштайгы агрегаттарын иланда кордуштениңден бир чыл эрте ажылдаалга киирерин хүлээнген. Энергетик хүнү —1978 чылдың декабрь 22-де ГЭС-тиң баштайгы агрегады ажылдап эгелээр.

Бо электростанция дооспурга суг амгы деннелинден бедий бээр. Ынчангаш Кызылга чедир суг орду экижиир. Бии-Хем биле Каа-Хемниң белдиринде республиканың найысылалы ындай-бээр аргыжарынга эптиг чугуза хем порту болу бээр. Амгы Шагаан-Арыг хоорай болгаш оод чоок-кавызында суурларны Улуг-Хемниң суу алгаш баар, ынчыг болганда Чаа Шагаан-Арыг хоорайны, суурларны тудуп турар.

Бии-Хем биле Каа-Хемниң бойдус чурумалы кайы-даа чөлдерге дөмейлешпес, кадыр чараш, онзагай.

Улуг-Хем бассейнинде казымал байлак өлбек. Ында алдын, мөңгүн, демир рудазы, даг-дүгү, кобальт, мөңгүн суу, мрамор, хөмүрдаш болгаш өске-даа казымал байлактар бар.

Ак-көк хемниң аргаарыгларында аңнар, куштар эвээш эвес, оларга киш, дөнш, ас, сыын-мыйган, буур-булан, дилги, кас, олүрек, кара-куш болгаш өскелер-даа хамааржыр. Хемнериниде, хөлдериниде чээрби хире янзы-бүрү хевирлиг балыктар бар.

телевидение

ИЮНЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Силерге, ада-иелер».
11.25—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
11.55—«Эки шыпаарлыг бараанларны хөйнү».
12.25—«Дидим маадыр фэтфрумос дугайында чугаа». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серизы.
13.30—«Музейлерде болгаш делгелге залдарында».
14.00—«Опу шыдаар силер». Аныяк чогаадыкчыларның конкурузу.
15.10—Грузиниың танцының Күрүне ансамблиниң концерти.
16.00—«Айыыл чок шимчэшкин». Телекөрүкчүлерниң чагааларынга ССРЭ-ниң ИХМ-ниң КАИ эргелелиниң начальниги милициниың генерал-лейтенанты В. В. Лукьянов харылаар.
16.30—«Спортлото» тиражы.
16.40—«Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлаалдыг программа. Дамчыдылганы эмчи Ю. В. Белянчикова чорудар.
17.25—«Сээн-биле кады, комсомол!» Совет композиторларының ырларын Б. Кузнецов болгаш Л. Полосин күүседир.
17.45—«Дириг амытаннар дугайында» Дамчыдылганы Н. И. Дроздов чорудар.
18.45—«Кижи. Чер. Октаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи дакыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьянов чорудар.
19.30—Медээлер.
19.45—«Көк Мишка». Мультфильм.
20.15—«Алдын мина». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1 болгаш 2-ги серилдер.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—01.05— «Останкино» студиязынга Ираклий Абашидзениң шулүктер кежээн». Тоштенде—медээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

ИЮНЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Министр болуксаар мен» 10.00, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультчыыды» 10.20, «Нейтралдыг суг» 11.20, 13.40, 15.30, «Кадкинни кижи бүрүзү өөлир» 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Солдаттар кадайлары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бүүзээлээшкин» 16.10, 19.40, «Эзиржигеш» 14.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Ынакшыл — амыдырал» 16.00, 19.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орадакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарларының 2-23-35, партийжи амыдырал килдизинин 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, кедю ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетүр килдизинин 2-22-64, чагаа килдизинин 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистерининг 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянының 2-12-45, солун келбейн баргалда 2-32-75 телефонче болгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2130.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00587.